ZOFIA LUBOWICZ

TURYSTYKA MŁODZIEŻY POLSKIEJ LAT OSIEMDZIESIĄTYCH

WARSZAWA

Książeczka ta jest wynikiem badań prowadzonych w Instytucie Turystyki nad aktywnością turystyczną młodzieży szkolnej. Wykorzystano w nich między innymi dane z badań ankietowych prowadzonych w szkołach ponadpodstawowych przez autorkę w ramach Centralnego Programu Badań Podstawowych 06.08 koordynowanego przez Instytut Turystyki.

Zarówno badania nad stymulatorami aktywności turystycznej młodzieży, jak i ta książka były finansowane ze środków Centralnego Programu Badań Podstawowych 08.18 *Świadomość polityczna młodzieży i jej uwarunkowania* koordynowanego przez Instytut Badań Problemów Młodzieży. Kierownikiem całego Programu był prof. dr hab. Jan Bogusz.

INSTYTUT BADAŃ PROBLEMÓW MŁODZIEŻY
INSTYTUT TURYSTYKI
ODDZIAŁ UNIWERSYTECKI POLSKIEGO
TOWARZYSTWA TURYSTYCZNO-KRAJOZNAWCZEGO

ZOFIA LUBOWICZ

TURYSTKA MŁODZIEŻY POLSKIEJ LAT OSIEMDZIESIĄTYCH

Społeczne funkcje i uwarunkowania

Centralny Program Badań Podstawowych 08.18
Świadomość polityczna młodzieży i jej uwarunkowania
Kierownik programu prof. dr hab. Jan Bogusz

Grupa tematyczna
Społeczne funkcje turystyki i wypoczynku młodzieży
Kierownik grupy : prof. dr hab. Krzysztof Przecławski

Warszawa 1990

INSTYTUT TURYSTYKI
BIBLIOTEKA
W WARSZAWIE
6989

Instytut Turystyki, ul Merliniego 9a, 02-511 Warszawa
pow IT, nakład 300 egz., 1990

SPIS TREŚCI

Wstęp 5

Część I. Aktywność turystyczna młodzieży, jej determinanty 9

1. Aktywność turystyczna 9
2. Cel i organizator wyjazdów 14
3. Wyjazdy turystyczne organizowane samodzielnie 17
4. Typy zachowań turystycznych 20
5. Determinanty aktywności turystycznej 28
6. Przeszkody w uprawianiu turystyki 35

Część II. Poziom zaspokojenia potrzeb dzieci i młodzieży w zakresie turystyki organizowanej przez szkołę oraz wypoczynku wyjazdowego 39

1. Turystyka organizowana przez szkołę 39
2. Wypoczynek wyjazdowy dzieci i młodzieży 45

Zakończenie 52

Bibliografia 55

WSTĘP

Opracowanie jest próbą ujęcia całokształtu zagadnień związanych z turystyką młodzieży lat osiemdziesiątych, a więc próbą diagnozy uczestnictwa uczącej się młodzieży w turystyce oraz jego determinant środowiskowych i społecznych.

Aktywność turystyczna młodzieży uczącej się zasługuje na szczególną uwagę z kilku względów.

Po pierwsze, to właśnie młodzież w dużej mierze kształtuje zjawisko turystyki w Polsce i na świecie. Z danych Ministerstwa Oświaty i Wychowania wynika, że po regresie lat 1980-82, w 1983 roku został zahamowany spadek liczby uczestników zorganizowanego wypoczynku, wzrosła również liczba młodzieży ze szkół ponadpodstawowych organizującej wypoczynek we własnym zakresie. Innymi słowy, wzrosła liczba młodzieży uprawiającej turystykę nie zorganizowaną instytucjonalnie. Czy jest to tendencja trwała?

Po drugie, coraz częściej w badaniach naukowych wskazuje się na turystykę jako swoisty styl bycia znacznej części młodzieży i składnik subkultury młodzieżowej. Sygnalizuje się, że turystyka, zwłaszcza nie zorganizowana, jako styl bycia ma nie tylko walory wychowawcze, ale wywołuje też pewne zachowania destruktywne i niepożądane ze społecznego punktu widzenia.

Po trzecie, młodzież ze względu na pewne cechy wyróżniające ją spośród społeczności dorosłych, takie między innymi jak: ciekawość poznawcza, otwartość wobec nowych zjawisk, emocjonalność i spontaniczność działania, chęć nawiązywania nowych znajomości i utrzymywania stosunków społecznych, jest dobrym podmiotem wychowania i samowychowania, między innymi poprzez uprawianie turystyki.

Po czwarte, w warunkach swobody turystycznej wyzwalają się różnorodne i spontaniczne zachowania, co stwarza szansę poznania świata wartości i autentycznych postaw młodzieży.

Poza powyższymi względami szczególnie istotne wydają się przesłanki wychowawcze. W turystyce zarówno indywidualnej, jak organizowanej instytucjonalnie, dostrzega się niemałe możliwości rozwijania

funkcji poznawczych, emocjonalnych i integracyjnych. Prowadząc działalność krajoznawczo-turystyczną szkoły mają nie tylko szansę poszerzania zakresu oddziaływań wychowawczych, ale też rozszerzania i pogłębiania procesu dydaktycznego.

Jeśli chodzi o wzrost samodzielnej aktywności turystycznej młodzieży szkolnej, na pierwszy plan wysuwa się wychowanie do turystyki, a więc wyposażenie młodych ludzi w umiejętności uprawiania takiego stylu turystyki, który będzie stymulował rozwój osobowości i zapobiegał zachowaniom dewiacyjnym. Właśnie szkoła i rodzina, jako najbliższe poza grupą rówieśniczą kręgi środowiskowe, mają tu wiele do powiedzenia, odgrywają one bowiem ważną rolę zarówno w inicjacji turystycznej, jak w utrwalaniu postaw turystycznych młodzieży.

Uwzględniając powyższe przesłanki w opracowaniu zawarto zarówno dane ogólne dotyczące poziomu zaspokojenia potrzeb w zakresie wypoczynku wyjazdowego młodzieży, jak też opis form aktywności turystycznej organizowanej instytucjonalnie i samodzielnie.

Szczególnie istotne wydawały się również kwestie dotyczące sfery niejako subiektywnej, a mianowicie czy i jak młodzież postrzega różnorodne walory turystyki? Co się składa na pozytywną bądź negatywną ocenę zachowań własnych i współuczestników wypraw turystycznych? Jakie typy zachowań turystycznych dominują wśród młodzieży? To ostatnie pytanie zadano również organizatorom turystyki: wychowawcom klas i dyrektorom szkół.

Nie bez znaczenia wydają się również kwestie dotyczące preferencji turystycznych młodzieży uczącej się oraz przeszkód utrudniających uprawianie turystyki. W efekcie chodzi bowiem o stworzenie takich warunków w makroskali, by zaspokoić potrzeby aktywności turystycznej i kształtować pożądane zachowania u młodzieży.

Podstawowym materiałem, który wykorzystano w opracowaniu, są dane Instytutu Turystyki wynikające z realizacji Centralnego Programu Badań Podstawowych, jak też dostępne informacje z lat wcześniejszych, rozproszone w nielicznych publikacjach.

Rozpatrując powyższe kwestie natrafiono na znaczne przeszkody, a zwłaszcza ograniczony zakres wiedzy, jaką w tym przedmiocie dysponujemy. Wynika to z dominacji zainteresowań problematyką czasu wolnego i wypoczynku wakacyjnego oraz relatywnie niewielkiego zakresu badań nad aktywnością turystyczną uczniów. Dodatkową trudność stwarza zastosowanie w badaniach nieporównywalnych wskaźników dla opisu interesujących nas zjawisk.

Z pięciu przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny badań budżetów domowych cztery dotyczyły głównie wykorzystania urlopów

i wypoczynku urlopowego czynnej zawodowo ludności Polski (1969, 1970, 1981, 1984); czwarte badanie obejmowało problematykę wykorzystania różnych form wypoczynku. We wspomnianych badaniach dominowała zatem problematyka czasu wolnego i marginalnie turystyki. Dopiero w badaniu zrealizowanym przez GUS w 1985 r. na próbie liczącej 24405 osób w wieku od 15 do 70 i więcej lat wyodrębniono uczestnictwo w turystyce rozumianej jako "wyjazd poza miejsce stałego zamieszkania w celach niezarobkowych i nieemigracyjnych (zmiany miejsca zamieszkania na stałe)" [1].

Typy wyjazdów oraz przyczyny niewyjeżdżania rozpatrywano z takimi zmiennymi jak wiek, wykształcenie, grupa społeczno-zawodowa i dochodowa oraz źródła utrzymania. Fakt, że badaniami budżetów domowych nie są objęte pewne grupy osób, w tym członkowie gospodarstw nieobecni w gospodarstwach, np. uczniowie, studenci, powoduje, iż mimo wyodrębnienia kategorii wiekowej określającej młodzież, na podstawie wspomnianych badań nie można określić, jakie typy szkół ona reprezentuje, można natomiast z pewnym przybliżeniem wskazać, jakie jest uczestnictwo uczniów i studentów w turystyce i jakie są uwarunkowania społeczno-demograficzne i ekonomiczne tego zjawiska.

Warto jeszcze wspomnieć o najnowszym badaniu GUS zrealizowanym w IV kwartale 1987 r., mającym również charakter badania budżetowego [2]. Wyniki badania w odniesieniu do młodzieży nie są jednak reprezentatywne, a zwłaszcza "dla tych grup młodzieży, która pozostaje poza domem, a w tym przede wszystkim młodzieży uczącej się, przebywającej na stałych kontraktach związanych z pracą, w szpitalach itp." [3]. Warto wspomnieć, że nie wyodrębniono tu grupy uczniów, a tylko grupę wiekową 15-19 lat.

Problematyce uczestnictwa w turystyce, wypoczynku i sporcie poświęcono w tym badaniu siedem pytań, w tym bezpośrednio turystyce tylko dwa.

Za podstawę diagnozy uczestnictwa w turystyce przyjęto odpowiedź na pytanie, czy badani korzystali i z jaką częstotliwością z następujących form turystyki: wypoczynek beznoclegowy, weekend, wycieczki 4-6 dniowe, dłuższy wypoczynek w kraju (7 dni i dłużej), wyjazd za granicę w celach turystycznych. Drugie pytanie dotyczyło osób, które nie uczestniczyły w turystyce. Spośród 10 możliwych przyczyn badani mieli wskazać najważniejsze.

---

[1] *Uczestnictwo w turystyce ludności Polski w 1986 r.* GUS, Materiały Statystyczne 1987 nr 46, s. 5.

[2] W. Łagodziński: *Warunki życia i potrzeby młodzieży.* GUS, Materiały Statystyczne 1989 nr 63.

[3] Jw., przedmowa.

Mimo więc interesujących analiz, powyższe badania mogą służyć jako materiał porównawczy jedynie w ograniczonym zakresie przy analizie repezentatywnych badań nad aktywnością turystyczną młodzieży szkół ponadpodstawowych, którą prezentujemy.

Część I niniejszej pracy obrazuje poziom aktywności turystycznej młodzieży w 1987 r. i jej determinanty indywidualne i społeczne. Jeśli było to możliwe, starano się dokonywać porównań z wcześniejszymi badaniami.

Część II ilustruje poziom aktywności krajoznawczo-turystycznej organizowanej przez szkołę oraz zawiera ogólne dane dotyczące zaspokojenia potrzeb w zakresie wypoczynku wyjazdowego dzieci i młodzieży w okresach dłuższych przerw w nauce. Wykorzystano tu głównie dane statystyczne Ministerstwa Oświaty i Wychowania, a obecnie Ministerstwa Edukacji Narodowej dotyczące organizacji wypoczynku letniego dzieci i młodzieży w skali kraju, ukazując organizację wypoczynku poza miejscem stałego pobytu. Nie pominięto również tych form, które organizowane są w miejscu zamieszkania dzieci i młodzieży.

Podstawowym materiałem do analiz są wyniki reprezentatywnych badań aktywności turystycznej młodzieży różnych typów szkół ponadpodstawowych ze środowiska miejskiego (2193 uczniów) oraz nie reprezentatywnej próby młodzieży wiejskiej (328 uczniów). Aktywność ta dotyczy 1987 roku.

Badaniami objęto łącznie 2521 uczniów, 100 wychowawców klas. i tyluż dyrektorów szkół. Materiałem uzupełniającym były swobodne wypowiedzi uczniów dotyczące następujących zagadnień:

— wyjazd turystyczny organizowany przez szkołę, który najbardziej utkwił mi w pamięci — 62 wypracowania,

— wyjazdy turystyczne, z którymi łączę najmilsze wspomnienia — 66 odpowiedzi,

— mój najmniej udany wyjazd turystyczny — 24 odpowiedzi.

W ogólnej populacji badanych chłopcy stanowili 53,9%, dziewczęta 45,2% i zmienna ta nie różnicowała grup młodzieży z obu badanych środowisk.

Dominowała młodzież w wieku 16-17 lat (70,9%), mniej liczebną grupę stanowili uczniowie powyżej lat 17 (26%), najmniej zaś było uczniów poniżej 16 roku życia (2,7%). Uczniowie zasadniczych szkół zawodowych stanowili 40,2%, średnich szkół zawodowych 34,1%, liceów ogólnokształcących 25,4%. Struktura badanej próby była zbieżna ze strukturą uczniów poszczególnych typów szkół w skali kaju, co wskazuje, że wyniki badań dość dobrze ilustrują poziom i determinanty aktywności turystycznej młodzieży uczącej się w szkołach ponadpodstawowych.

CZĘŚĆ I

AKTYWNOŚĆ TURYSTYCZNA MŁODZIEŻY, JEJ DETERMINANTY

Aktywność turystyczna

Przyjęte przez nas rozumienie aktywności turystycznej jest znacznie szersze niż to, które wynika z definicji GUS [4], uwzględnia bowiem również wyjazdy w celach zarobkowych realizowane na przykład za pośrednictwem Ochotniczych Hufców Pracy.

Cechą uczestnictwa w turystyce jest świadome na ogół dążenie do zmiany miejsca pobytu, warunków przyrodniczych, kulturowych i społecznych, nastawienie na poznawanie nowych rzeczy pobudzających wyobraźnię, dostarczających możliwości przeżycia zarówno przygody intelektualnej, jak towarzyskiej i emocjonalnej. Turystyka jest ponadto swego rodzaju doświadczeniem życiowym, które umożliwia uczenie się "bycia turystą", a więc uczy życzliwości, otwartości na potrzeby innych ludzi oraz swoistego uporu w dochodzeniu do celów poznawczych, estetycznych, rekreacyjnych i innych.

Przez aktywność turystyczną rozumieć będziemy działania ukierunkowane na osiągnięcie różnych celów związanych z wyjazdem, na przykład rekreacyjnych, poznawczych, pielgrzymkowych, a za kryterium aktywności turystycznej przyjmujemy nawet pojedynczy fakt wyjazdu, bez względu na cele, jakim miał on służyć.

Analiza wyjazdów młodzieży szkół ponadpodstawowych w 1987 r. przy wyżej wskazanym rozumieniu aktywności turystycznej (tab. 1) wskazuje, że w roku tym wyjechało poza miejsce stałego zamieszkania 93% uczniów (94% młodzieży miejskiej i 86,2% wiejskiej). Te liczby obejmują zarówno turystykę organizowaną przez szkoły, jak wyjazdy organizowane indywidualnie (np. w gronie rówieśniczym, z rodziną).

---

[4] Por. przypis 1.

Tabela 1

Wyjazdy turystyczne młodzieży w 1987 r.

Czy wyjeżdżał:	Razem 2521	Miasto 2193	Wieś 328
Nie	6,1	5,2	12,5
Tak	93,0	94,0	86,2
Brak odpowiedzi	0,8	0,7	1,2
Nie dotyczy	-	-	-

Aktywność turystyczną stającą się elementem stylu życia młodzieży szkolnej potwierdzają również badania z lat wcześniejszych. Zrealizowane przez Krzysztofa Lubańskiego [4, 5, 7] w latach 1981-1983 badania populacji młodzieży szkół ponadpodstawowych Krakowa, Białegostoku i Warszawy wykazały, że już wówczas turystyka była niesłychanie popularną formą spędzania czasu wolnego przez uczącą się młodzież. Spośród 1898 badanych uczniów jedynie 10% w miesiącach wakacyjnych nie wyjeżdżało poza miejsce zamieszkania, z pozostałych zaś 70% uprawiało turystykę letnią. W ciągu trzech lat objętych badaniem ponad połowa uczniów przynajmniej raz przebywała na zimowiskach, a 64% przejawiało aktywność turystyczną także w postaci krótszych wyjazdów śródrocznych.

Obecnie aktywność turystyczna młodzieży szkolnej w swej formie i treściach zbliża się do charakterystycznego wzoru spędzania czasu wolnego przez studentów z przełomu lat osiemdziesiątych. Badania zrealizowane przez Krzysztofa Łopacińskiego [12, 13] w 1983 r. i w roku 1988/89 dowodzą, że studenci wyjeżdżali, "aby wypocząć, być z kolegami, oderwać się od codzienności", a oczekiwania związane z wyjazdem to chęć obcowania z pięknem, zobaczenia czegoś ciekawego, oderwania się od codziennych obowiązków, poznania interesującego krajobrazu, przyrody, przeżycia przygody, zacieśnienia kontaktów z bliskimi osobami. Rzadziej wymienianymi motywami są: moda, wspólna modliwa, poznanie ciekawych ludzi czy nawiązanie nowych znajomości.

Do podobnych spostrzeżeń prowadzą badania zrealizowane wśród uczniów. Unifikacja dotyczy w znacznej mierze zarówno wzorów zachowań, jak zasięgu ilościowego i form organizacyjnych. Okazuje się bowiem, że tylko około 6% uczniów i studentów w roku 1987/88 nie

wyjeżdżało w ogóle poza miejsce zamieszkania. Ponieważ zajmujemy się młodzieżą szkolną, interesujące są przyczyny, dla których ta grupa młodzieży nie uczestniczyła w żadnej formie wyjazdu. Do najczęściej wymienianych należą:

— pomoc rodzicom w pracy — 45,5%,
— brak sprzętu turystycznego i środka lokomocji — 32,6%,
— brak organizatora wyjazdu — 26,9%,
— brak informacji o możliwościach wyjazdu — 22,4%.

Odmienny jest rozkład głównych przyczyn u młodzieży miejskiej i wiejskiej.

Najpoważniejszą przyczyną nieuczestniczenia w wyjazdach turystyczych młodzieży miejskiej okazało się obciążenie obowiązkami domowymi, a więc pomoc rodzicom w pracy (42,6%), brak sprzętu turystycznego (33%) i brak organizatora wyjazdu (25,2%).

Młodzież wiejska natomiast dwukrotnie częściej wymienia brak organizatora wyjazdu (56%), częściej również obciążenie pracą na rzecz domu (53,6%) i niechęć do wyjazdu (41,4%). Różnice w przyczynach nieuczestniczenia w turystyce między młodzieżą miejską i wiejską wskazują również na warunki materialne i zły stan zdrowia jako swoistą barierę wyjazdów młodzieży miejskiej.

Największe skoncentrowanie wyjazdów uczniów obu środowisk, co jest oczywiste, ma miejsce w okresie wakacyjnym (80,9%), wolnym od zajęć szkolnych, a następnie w okresie weekendowym (51,6%) i podczas zimowej przerwy semestralnej (36,2%). Chociaż zjawisko to odnosi się zarówno do młodzieży miejskiej, jak wiejskiej, to w każdym z wymienionych typów wyjazdów młodzież wiejska uczestniczy znacznie rzadziej.

W tzw. turystyce wakacyjnej uczestniczyło 80,9% uczniów z obu badanych środowisk, jednakże odsetek młodzieży wiejskiej był 1,3 razy mniejszy w stosunku do uczestnictwa w turystyce młodzieży miejskiej.

W stosunku do lat 1981-1983 [3] wskaźnik młodzieży uczestniczącej w różnego rodzaju imprezach turystycznych wzrósł o około 4%. Na podobnym poziomie utrzymuje się, a nawet nieznacznie wzrasta liczba uczestników wyjazdów wakacyjnych (o 1,4%).

A oto czas trwania wyjazdów, dotyczący ogólnej populacji badanych: wyjazdy 1-2 dniowe — 70,2%, 3-7 dniowe — 61,2%, 8-17 dniowe — 65,6%, na dłużej niż 17 dni — 42,8%.

Obraz aktywności turystycznej młodzieży szkolnej ze względu na czas trwania wyjazdu rysuje się korzystniej we wspomnianych już badaniach GUS, które objęły respondentów w wieku 15-29 lat. Czynnikiem różnicującym tę poszerzoną wiekowo grupę jest stale malejące wykorzystanie przez młodzież na wyjazdy turystyczne dni weekendowych.

Innymi słowy, sygnalizowany przez badaczy od 1979 r. spadek uprawiania turystyki w wolne soboty i niedziele nadal się pogłębia, choć w małym zakresie dotyczy uczniów i studentów [11, 23, 2].

Najpowszechniejszą w 1987 r. formą wyjazdów uczącej się młodzieży były wyjazdy weekendowe i wakacyjne, im też poświęcimy nieco uwagi.

Turystyka weekendowa objęła ponad połowę uczniów, w tym większy odsetek młodzieży miejskiej. W badanej populacji wyjazdy weekendowe w najbliższe okolice (57,9%) to wyjazdy na krótko, nie wymagające dłuższych przerw w nauce, wymagające natomiast zorganizowania 1-2 noclegów. Były to w zasadzie wyjazdy "prywatne" organizowane samodzielnie przez 63,7% uczniów; tylko jedna czwarta młodzieży deklarowała, że miały one charakter zorganizowanej wycieczki. Z reguły też związane były z najbliższą okolicą lub odległą najwyżej o 100 km od miejsca zamieszkania.

Krótkie wyjazdy weekendowe w góry, nad morze, na pojezierza i w inne regiony kraju były realizowane przez niespełna 10% uczniów. Sądzić można, że i one były zdeterminowane bliskością przestrzenną tych terenów. Omawiany typ wyjazdów występuje we wszystkich porach roku, jednak dominuje w okresie letnim, następnie zaś jesiennym i wiosennym.

Turystyka wakacyjna dotyczy najwyższego odsetka młodzieży. Wyodrębnić tu można wyjazdy średnio długie i długie. Te pierwsze, trwające 3-7 dni, są z reguły organizowane samodzielnie bądź z pomocą rodziny, rzadko za pośrednictwem biur podróży. Uczestnictwu w turystyce 3-7 dniowej towarzyszy na ogół pewien program i cel. Te średnio długie wyjazdy to najczęściej wyjazd w góry (19,1%), w najbliższe okolice bądź do innego regionu kraju (po 13,4%).

Wyjazdy długoterminowe, na 8-17 dni i dłużej, są najczęściej związane z pobytem na obozie, koloniach, czy z rodzinnym wyjazdem urlopowym. Objęły one 55% uczniów.

Do najczęściej odwiedzanych regionów kraju należały w 1987 r. góry i morze. Wyjazdy długie nieco rzadziej miały za cel pojezierza i inne regiony kraju. Tereny te, jak wiadomo, charakteryzują się słabą infrastrukturą, przy ogromnych walorach krajoznawczo-turystycznych.

Dopełnieniem obrazu ruchu turystycznego młodzieży są wyjazdy zagraniczne (tab. 2).

W roku objętym badaniem z ogólnej populacji w wyjeździe zagranicznym uczestniczyła niespełna jedna czwarta (20,5%) młodzieży. Uczestnictwo młodzieży miejskiej było ponad dwukrotnie większe niż zamieszkałej na wsi. Najczęściej odwiedzano europejskie kraje socjalistyczne

Tabela 2

Turystyka zagraniczna młodzieży

Wyszczególnienie	Ogółem 2521	Miasto 2193	Wieś 328
Nie wyjeżdżał	78,5	77,2	87,5
Wyjeżdżał do:	20,5	22,1	9,8
Europejski kraj socjalistyczny	16,2	17,5	7,6
Europejski kraj kapitalistyczny	7,6	4,7	2,7
Kraj Ameryki Północnej	0,8	0,9	0,6
Inny	0,3	0,4	0,3

(16,2%) i o ponad połowę rzadziej europejskie kraje kapitalistyczne. Pewnym ułatwieniem w organizacji zagranicznej turystyki młodzieży była wymiana organizowana przez Ochotnicze Hufce Pracy, zwłaszcza z NRD i Czechosłowacją.

W subiektywnym odczuciu uczniów, w ramach międzynarodowej wymiany najczęściej wyjeżdżała młodzież zrzeszona w organizacjach młodzieżowych i należąca do klubów sportowych, czyli uprawiająca turystykę kwalifikowaną.

W podsumowaniu ilościowego zakresu turystycznej aktywności młodzieży szkolnej można wskazać jej następujące cechy charakterystyczne.

Po pierwsze, w 1987 r. zdecydowana większość młodzieży wyjeżdżała poza miejsce stałego zamieszkania. Mimo skoncentrowania wyjazdów w okresie wakacji i weekendów możemy uznać, że znaczna część młodych ludzi uprawia turystykę dość intensywnie, co wyraża się w wielokrotnych wyjazdach w różnych porach roku.

Po drugie, aktywność turystyczna młodzieży z reguły nie ma charakteru sezonowego, lecz bywa w dużej części realizowana przez cały rok. Turystyczny ruch weekendowy objął w 1987 r. 51,6% uczniów.

Po trzecie, najbardziej atrakcyjnym terenem na dłuższe wyjazdy są góry, dokąd wyjechało 48,4% młodzieży, następnie zaś morze (39,8%). Pojezierza, atrakcyjne, lecz słabo zagospodarowane, wybiera młodzież najbardziej zapalona do turystyki.

Po czwarte, w każdym przekroju analizy ruchu turystycznego uczniów mniej korzystnie rysuje się jego obraz w odniesieniu do młodzieży wiejskiej.

Po piąte, ponad połowa młodzieży organizuje swoje weekendy samodzielnie i wespół z kolegami. W okresie zimowym silny wpływ na organizację wyjazdów wywierają rodzice i wychowawcy. W okresie wakacyjnym znaczący jest udział rodziców (1/3) oraz inicjatywy własnej (jedna czwarta uczniów). Działalność organizatorska takich instytucji jak SKKT, PTTK i organizacji młodzieżowych jest niewielka i obejmuje wybrane grupy młodzieży.

W sumie więc wyniki badań świadczą o dużej samodzielności uczącej się młodzieży jeśli chodzi o organizowanie własnej aktywności turystycznej w każdym z omawianych okresów.

Po szóste, aktywność turystyczna młodzieży szkół ponadpodstawowych, zarówno pod względem ilościowym, jak jakościowym zbliża się do wzoru turystyki studenckiej. Preferowane są wyjazdy samodzielnie organizowane, a znaczna część młodzieży czas wyjazdowy spędza u rodziny i krewnych.

Dokonana analiza nie pozwala z całą odpowiedzialnością stwierdzić, że zasięg wyjazdów młodzieży maleje w porównaniu z poprzednimi latami. Wydaje się, że można tu obserwować ochronne funkcje rodziny, która mimo inflacyjnego wzrostu kosztów utrzymania w pierwszym rzędzie ochrania dzieci i młodzież. Ich uczestnictwo w turystyce występuje w dalszym ciągu i w znacznym wymiarze, choć kolonie i obozy bywają zastępowane pobytami u rodziny i krewnych.

Cel i organizator wyjazdów

Przechodząc do ogólnej charakterystyki programowej imprez turystycznych nie można pominąć tych cech, które w największym stopniu określają ich specyfikę. Należą do nich między innymi: cel wyjazdu, sposób uprawiania turystyki i organizator wyjazdu.

Na ogólnie sformułowane pytanie o cel wyjazdów w 1987 r. (tab. 3) spośród kafeterii składającej się z siedmiu form wyjazdów blisko trzy czwarte młodzieży wskazało cel turystyczny, a więc powiązany z poznaniem i nabywaniem nowych doświadczeń. Tę formę wyjazdu częściej wymieniała młodzież miejska niż wiejska.

Drugi wybór dokonany przez 43% uczniów wiązał się z wyjazdem do rodziny. Podobne odsetki młodzieży wskazały na wyjazdy zarobkowe (8%) i religijne, związane z udziałem w pielgrzymce (9%). Marginalnie zaznaczyły się wyjazdy zdrowotne (2%) i handlowe (3,3%).

Podkreślenia wymagają tu dwa dość wyraźnie zarysowujące się zjawiska charakterystyczne dla aktywności turystycznej młodzieży lat osiemdziesiątych.

Tabela 3

Cel wyjazdów turystycznych w 1987 r.

Cel	Ogółem 2521	Miasto 2193	Wieś 328
Turystyczny	70,0	72,0	56,7
Połączony z pracą w OHP	7,2	7,5	5,5
Zarobkowy	6,0	6,1	5,5
Leczniczy	2,0	2,2	1,2
Pielgrzymkowy	9,0	9,0	9,1
Wizyta rodzinna	43,0	44,0	36,9
Handlowy	3,3	3,6	1,5
Inny	9,2	9,4	7,6
Brak odpowiedzi	0,8	0,7	1,5
Nie dotyczy	6,1	5,2	12,5

Regularnie wzrasta liczba młodzieży wyjeżdżającej poza miejsce stałego zamieszkania do rodziny i krewnych [21]. Wyjazdy takie z natury rzeczy są tańsze niż organizowane instytucjonalnie, co nie jest bez znaczenia w pogarszającej się sytuacji materialnej wielu rodzin.

Jako organizator wyjazdów znaczącą rolę odgrywają organizacje wyznaniowe i religijne. Udział w pielgrzymkach, ruchu "oazowym" to dla wielu uczniów, zarówno miejskich, jak i wiejskich, jedyna dostępna forma uprawiania turystyki w sposób względnie tani i satysfakcjonujący. Choć liczba wspólnot oazowych według badań CBOS z lat 1986 i 1988 zmalała, podobnie jak liczba różnych form spotkań młodzieżowych organizowanych przez Kościół, to instytucja ta liczy się w dalszym ciągu w organizowaniu aktywności turystycznej uczniów.

W ogólnym obrazie turystyki młodzieży nie można pominąć sposobów jej uprawiania. Okazuje się, że w 1987 r. wyjazdy uczniów miały na ogół charakter pobytowy (46,9%) i pobytowo-wędrowny (37,%). Jedynie 8% uczniów zadeklarowało swój udział w różnego rodzaju obozach wędrownych i rajdach.

Spadek liczby młodzieży uczestniczącej w zorganizowanych obozach wędrowych i rajdach pieszych sygnalizują organizatorzy instytucjonalni, na przykład szkoły, a potwierdzają go nasze badania.

Nieznaczne tylko różnice wystąpiły w sposobach uprawiania turystyki przez młodzież miejską i wiejską. Pierwsza nieco częściej uprawiała turystykę pobytową i pobytowo-wędrowną, wiejska zaś 1,4 razy częściej wędrowną.

Dominowały tu piesze wędrówki górskie (26,8%), co jest zgodne z preferowaniem przez młodzież gór, zwłaszcza przy dłuższych wyjazdach. Podobne odsetki młodzieży uprawiały wędrówki nizinne, rajdy i wycieczki rowerowe (po 20%). Po około 7% uczniów uprawiało turystykę kwalifikowaną — wymagającą odpowiedniego przygotowania i sprzętu, taką jak narciarstwo, spływ kajakowy lub rejs żeglarski oraz wspinaczka górska.

Każdy typ wyjazdu turystycznego wymaga odpowiedniego zorganizowania. Warto więc wskazać organizatorów najbardziej atrakcyjnych wyjazdów w 1987 r.

Najwyżej młodzież oceniła wyjazdy organizowane w nieformalnej grupie rówieśniczej (ponad jedna trzecia badanych) i organizowane samodzielnie. Następnie wymieniano rodzinę (jedna czwarta respondentów) i zakład pracy rodziców. Dość wysoką lokatę uzyskały biura turystyczne, z których usług badani korzystają niezwykle rzadko, oraz kluby sportowe. Wydaje się, że taka ocena bardziej opiera się na zasłyszanych opiniach i chęci przeżycia przygody turystycznej z biurem podróży niż ma rzeczywiste podstawy. Biura podróży jako organizator turystyki szkolnej uzyskały z kolei niezwykle krytyczną ocenę wychowawców.

Mniej atrakcyjne, zwłaszcza dla młodzieży miejskiej, okazują się imprezy organizowane przez szkołę (wychowawcę), lecz nie przez organizacje społeczno-młodzieżowe działające na jej terenie. Mimo że wskaźnik wyjeżdżających na imprezy organizacji działających na terenie szkoły nie jest wysoki (między 13 i 16% w zależności od pory roku), aż 21,5% uczniów uznało te imprezy za niezwykle atrakcyjne.

O ile wysoka ocena imprez organizowanych w gronie rówieśniczym i samodzielnie nie wymaga interpretacji, o tyle dość nieoczekiwane jest stanowisko uczniów wobec imprez organizowanych przez klasę (szkołę). Szkole bowiem (i rodzinie) wielu uczniów zawdzięcza inicjację turystyczną. Sądzić można, że wycieczki krajoznawczo-turystyczne i dydaktyczne wymagają większego zdyscyplinowania uczniów. Mają z reguły określony program i mniej miejsca na improwizację niż przy wyjazdach w nieformalnej grupie rówieśniczej.

Inicjację turystyczną młodzież zawdzięcza rodzinie i szkole, a utrwalanie nawyków turystycznych dodatkowo jeszcze środowisku rówieśniczemu. Jeśli chodzi o młodzież wiejską, ci uczniowie zawdzięczają

dwukrotnie częściej swój pierwszy wyjazd turystyczny szkole niż miejscy.

Obserwuje się również inną prawidłowość: wobec obu grup uczniów rodzina, szkoła, grupa rówieśnicza odgrywają rolę inicjatywną, lecz nie powodują, że młody człowiek automatycznie staje się turystą. Środowiska te niewątpliwie inspirują młodzież do aktywności turystycznej, lecz nie zawsze utrwalają turystyczne potrzeby i postawy.

Wyjazdy turystyczne organizowane samodzielnie

Badania organizowane w Instytucie Turystyki, a także potoczne obserwacje utwierdzają przekonanie o wzroście rangi turystyki organizowanej w ramach grupy rówieśniczej. Udział poszczególnych osób w przygotowywaniu imprezy jest na ogół różny, jednakże dobór uczestników wyjazdu opiera się na określonych kryteriach.

Spośród badanych 16-17-latków, którzy stanowią podstawową grupę wiekową w naszych badaniach, 70% wyjeżdżało turystycznie z kolegami w ramach samodzielnie zorganizowanego wyjazdu. Uczestnikami byli na ogół rówieśnicy spoza i ze szkoły (po ok. jednej trzeciej), starsi koledzy (19,1%), sympatia (17,8%), rzadziej rodzeństwo (10,1%).

O doborze uczestników samodzielnie organizowanych wyjazdów rzadko decyduje przypadek bądź przypadkowa znajomość. Istotną natomiast rolę odgrywa tu więź emocjonalna, długotrwała znajomość oraz wspólnota zainteresowań i stylu bycia; cenionymi cechami są: poczucie humoru, wzajemne zaufanie i odpowiedzialność (15,2%) oraz umiejętność organizowania wyjazdów (12%).

Wyjazd w grupie rówieśniczej umożliwia swoisty "luz", pozwala na robienie tego, na co w danym momencie ma się ochotę. Tak więc wyjazdom towarzyszy niejednokrotnie improwizacja i pewne niezorganizowanie czasu pobytu poza miejscem zamieszkania.

Jakie zatem zachowania występują najczęściej w czasie samodzielnie organizowanych wyjazdów? Dominuje typ wypoczynkowy i towarzyski przez sam fakt wyjazdu z wybraną grupą przyjaciół.

Wyjazdy samodzielnie organizowane służą również osiąganiu innych celów charakteryzujących turystykę. W ich trakcie młodzież przeznacza czas na zwiedzanie ciekawych miejsc, wypoczynek, zabawy ruchowe i tańce. Blisko jedna czwarta (22,6%) respondentów wymienia możliwość wymiany informacji na różne tematy, na co nie ma się czasu przy codziennym rytmie życia. Można więc uznać, w świetle swobodnych wypowiedzi uczniów, że turystyka organizowana samodzielnie pełni funkcje poznawcze, towarzyskie, rekreacyjno-zdrowotne, refleksyjne i hedonistyczne.

Przy wyjazdach organizowanych samodzielnie mało znaczącą rolę odgrywa czynnik konformizmu jako motyw: "wyjeżdżam, bo jest to w modzie". Znaczy on natomiast jako zachowanie nie wyróżniające spośród grupy.

Dość często samodzielne wyprawy młodzieży poddawane są surowemu osądowi przez dorosłych. Interesujące są zatem wypowiedzi uczniów dotyczące samooceny zachowań grupy rówieśniczej.

Badaną młodzież pytaliśmy zarówno o zachowania pozytywne, jak i naganne. Na pytanie: co ci się podobało w zachowaniu koleżanek, kolegów?, młodzież wymienia (tab. 4) przede wszystkim zintegrowanie grupy: zgranie, serdeczność, koleżeńskość, następnie zaś poczucie humoru, odpowiedzialność, chęć poznawania oraz pewną dojrzałość wyrażającą się w twierdzeniu, że "nikt nie traktował wyjazdu jako wyrwania się spod kontroli dorosłych".

Tabela 4

Pozytywne oceny zachowań współuczestników wypraw turystycznych

Co się podobało w zachowaniach kolegów?	Ogółem 2521	Miasto 2193	Wieś 328
Zgranie, serdeczność, koleżeńskość	76,8	47,2	39,3
Odpowiedzialność	16,7	17,8	9,5
Nikt nie "migał" się od obowiązków	14,6	15,2	10,7
Nikt nie traktował wyjazdu jako wyrwania się spod kontroli dorosłych	16,4	17,1	11,9
Poczucie humoru	32,8	34,3	22,3
Chęć poznawania	16,8	17,6	11,6
Inne	7,5	4,7	2,4
Brak odpowiedzi	2,0	1,9	3,4
Nie dotyczy (nie wyjeżdżał)	29,0	27,9	36,8

Zarówno kryteria doboru uczestników wyjazdu, jak ich zachowania w trakcie pobytu poza domem przesądzają o tym, czy wyjazd w tym gronie będzie powtórzony i kogo należy wyeliminować. Zachowania poddawane krytycznej ocenie uczniów występują znacznie rzadziej niż pozytywne (tab. 5).

Tabela 5

Negatywne oceny zachowań współuczestników wyjazdów turystycznych

Zachowania oceniane krytycznie	Ogółem 2521	Miasto 2193	Wieś 328
Spontaniczność w podejmowaniu decyzji	11,3	11,6	9,8
Sprzeczki, a nawet konflikty	18,2	19,0	13,1
Nieumiejętność gospodarowania budżetem	10,5	11,6	3,0
Brawura grożąca niebezpieczeństwem	6,7	7,1	4,3
Tworzenie się par i niepodporządkowanie się grupie	7,1	7,3	6,0
Popijanie alkoholu	12,4	12,4	12,8
Zanieczyszczanie terenu	10,3	10,6	9,1
Palenie papierosów	14,6	14,6	15,0
Inne	3,4	3,6	1,5
Brak odpowiedzi	16,3	16,6	14,6
Nie dotyczy	29,0	27,9	36,8

Młodzież surowo osądza sprzeczki i konflikty występujące w trakcie wyjazdu, palenie papierosów, spontaniczność w podejmowaniu decyzji, nieumiejętne gospodarowanie budżetem, popijanie alkoholu i zanieczyszczanie terenu. Rzadziej wskazywana jest brawura grożąca niebezpieczeństwem oraz tworzenie się par i niepodporządkowanie się grupie.

Porównując ocenę zachowań młodzieży podczas wyjazdów zorganizowanych przez szkołę dokonaną przez wychowawców i samoocenę zachowań grupy dokonaną przez uczniów można zauważyć znaczną zbieżność. I jedni, i drudzy:

— podkreślają więcej zachowań pozytywnych niż negatywnych,

— zwracają uwagę na czynniki związane z integracją grupy,

— akcentują pewną spontaniczność i swobodę, która sprzyja nawiązywaniu więzi innych niż codzienne.

Ponadto wymienia się odpowiedzialność za grupę i wspólnotę zainteresowań.

Obie grupy badanych dostrzegają zachowania negatywne, takie jak palenie papierosów, picie alkoholu. Młodzież jednak surowiej osądza swych rówieśników niż wychowawcy uczniów. Podobnie ostro potępia młodzież brak dbałości o środowisko, w którym się przebywa, czego nie sygnalizują wychowawcy.

Turystyka organizowana samodzielnie w latach osiemdziesiątych częściej dotyczyła młodzieży studenckiej niż szkolnej. Obserwowane zmiany w odniesieniu do tego zjawiska można odnotować w 1987 r. Udział młodzieży szkół ponadpodstawowych w turystyce organizowanej w ramach grupy rówieśniczej jest znaczący (70%) i częściej dotyczy młodzieży miejskiej (71,2%) niż wiejskiej (61,6%).

Preferencje dotyczące takiej formy organizacyjnej są znacznie wyższe, prawie każdy bowiem młody człowiek marzy o wyjeździe zorganizowanym samodzielnie. Świadczą o tym wypracowania na temat: "Wyjazd moich marzeń".

Typy zachowań turystycznych

Zanim przejdziemy do przedstawienia determinant aktywności turystycznej młodzieży i przeszkód w ich realizacji wskażemy na te wartości, które powinny lub mogą być realizowane za pośrednictwem zachowań turystycznych.

W teoriach naukowych, w tym także teorii turystyki [19], przyjmuje się, że to, co różni ludzi bądź ich łączy, to stosunek do wartości podstawowych, takich jak Bóg, ludzie (Ojczyzna, miłość, praca), rzeczy (pieniądze) i własna osoba.

Przypuszcza się, że określonemu systemowi wartości odpowiadają określone zachowania.

Do celów niniejszej pracy posłużymy się typologią zachowań turystycznych opracowaną przez K. Przecławskiego [18], dodając typ turysty poszukującego piękna (estety). Oto typologia zachowań turystycznych:

— turysta poznający świat,
— turysta poznający siebie — kontemplacyjny,
— turysta poszukujący przyjaciół — afiliatywny,
— turysta wypoczywający,
— turysta wyczynowy,
— turysta szukający rozrywki, bawiący się,
— turysta szukający przygód,
— turysta handlujący, nastawiony na zysk,
— turysta naśladujący innych — konformista,
— turysta szukający piękna (esteta).

Mając świadomość, że nie ma typów "czystych", chcemy uzyskać odpowiedź na dwa zasadnicze pytania:

— czy teoretyczne typy postaw wobec wartości i teoretyczne typy zachowań mają odpowiedniki w rzeczywistości?

— czy występują związki między różnymi typami postaw wobec wartości i różnymi typami zachowań?

Zanim przejdziemy do analizy wzajemnych relacji między typami postaw wobec wartości i typami zachowań wskażemy, jakie zachowania charakteryzują badaną młodzież i czym najchętniej zajmuje się ona w trakcie wyjazdów turystycznych. Wskażemy również na postawy młodzieży wobec turystyki jako zjawiska społecznego.

Dominują zwłaszcza trzy typy zachowań:

— towarzyski,

— wypoczynkowy,

— poznawczy (tab. 6).

Spędzanie czasu w gronie rówieśników, rodziny, wypoczynek w otoczeniu przyrody, zwiedzanie ciekawych miejsc i nawiązywanie osobistych kontaktów z ludźmi to zachowania charakteryzujące 30-40% uczniów.

Przede wszystkim mamy tu do czynienia z chęcią przebywania w warunkach innych niż codzienne i w wybranym przez siebie towarzystwie. Niebagatelną więc rolę odgrywa chęć spędzenia czasu z osobami, które darzy się sympatią. Wypoczynek taki, poza funkcją integracyjną, może przybierać różne formy: poczynając od całkowitej bezczynności do uczestnictwa w rozrywkach i zabawach. Motywacja poznawcza to przede wszystkim krajoznawstwo, w którym można zaobserwować zróżnicowanie przedmiotów zainteresowań. Wchodzą tu zarówno elementy środowiska kulturowego, jak przyrodniczego i społecznego.

Mniej liczną grupą są turyści szukający przygód, rozrywki i esteci. Stanowią oni około 20% badanej populacji. Najogólniej rzecz biorąc jest to grupa młodych ludzi, którzy poszukują względnie silnych doznań emocjonalnych. Zaliczono do nich nawiązywanie nowych znajomości z atrakcyjną osobą płci odmiennej, przeżycie przygody, ale też dążenie do zobaczenia pięknych dzieł sztuki, zabytków architektury, pięknych okazów przyrody. Tak więc doznania emocjonalne związane z turystyką są w tym przypadku zróżnicowane jakościowo. Mamy bowiem do czynienia z emocjami o charakterze konsumpcyjnym (przygoda), z drugiej zaś strony mogą to być przeżycia twórcze, wzbogacające osobowość.

Kolejna, lecz mało liczna (ok. 13%) grupa uczniów nastawiona jest na wyczyn, doskonalenie sprawności intelektualnej i fizycznej oraz po-

Tabela 6

Typy zachowań występujące najczęściej w trakcie wyjazdów turystycznych

Wyszczególnienie	Ogółem 2521	Miasto 2193	Wieś 328
Staram się poznać dokładnie odwiedzane miejsce, jego ciekawostki i ludzi tam żyjących	30,6	30,6	30,8
Poszukuję możliwości przemyślenia i rozwiązania różnych problemów, na co nie mam czasu w trakcie codziennych obowiązków	10,3	10,9	6,4
Spędzam czas w miłym towarzystwie	39,0	40,5	29,0
Wypoczywam	35,6	36,8	28,0
Dążę do sprawdzenia siebie, swoich możliwości fizycznych i intelektualnych	13,0	13,4	10,0
Oddaję się rozrywkom, zabawie	21,0	22,0	14,6
Staram się poderwać atrakcyjną dziewczynę (chłopaka), przeżyć jakąś przygodę	21,9	22,8	15,5
Lubię pohandlować, aby na wyjeździe nie stracić	1,7	1,9	0,3
Robię to, co inni, nie chcę się wyróżniać	4,0	3,7	5,8
Dążę do zobaczenia pięknych dzieł sztuki, zabytków architektury, pięknych okazów przyrody	20,0	19,8	20,4
Brak odpowiedzi	26,2	24,8	35,7

głębioną refleksję nad sobą. Przedstawione dane upoważniają do stwierdzenia, że uczniowie nie traktują turystyki jako możliwości sprawdzenia siebie.

Najrzadziej przejawiane są zachowania konformistyczne, które siłą rzeczy łączą się z modą panującą w danym środowisku, oraz zachowania

handlowe, co potwierdzają wcześniejsze dane dotyczące celów wyjazdów turystycznych.

Pozytywne postawy młodzieży wobec turystyki oraz przekonanie o jej znaczącej roli w procesie wychowania i samowychowania znajdują odzwierciedlenie w odpowiedziach uczniów na pytanie dotyczące sfery świadomościowej. Zakładając, że identyfikacja z określoną opinią (poglądem) jest elementem postawy, badanym przedstawiono 10 sądów, odpowiadających wymienionym typom zachowań, wobec których mieli się oni ustosunkować wybierając trzy, z którymi identyfikują się najbardziej (tab. 7).

Rozkład odpowiedzi jest nieco inny niż zachowania faktycznie realizowane. Okazuje się, że w sferze świadomościowej młodzież na pierwszym planie i najczęściej wskazuje zachowanie związane z poznaniem, a więc turystę poznającego świat. Na drugim miejscu znajduje się turysta poszukujący przyjaciół (afiliatywny), na trzecim kontemplacyjny i na kolejnym turysta esteta.

Wypoczynek jako zachowanie, które powinno być realizowane, zajmuje w hierarchii wyborów piąte miejsce i częściej, podobnie jak poznanie świata, wymieniane jest przez młodzież wiejską.

Różnice w identyfikacji z poszczególnymi sądami są nieznaczne, wskazują jednak, że w świadomości młodzieży turysta jawi się jako osoba nastawiona zwłaszcza na: poznanie świata, bycie z innymi ludźmi, oderwanie się od codzienności, refleksję nad różnymi sprawami, obcowanie z pięknem przyrody i zabytków oraz wypoczynek.

W sferze świadomości, podobnie jak w realizowanycn zachowaniach, marginalne pozycje zajmują postawy konformistyczne, handlowe i przygodowe, które mogą współwystępować z patologią turystyki.

Z badań wynika, że w systemie wartości badanej młodzieży dominuje nastawienie na dobre, harmonijne współżycie z innymi ludźmi (76%) i szczęśliwe życie rodzinne (49,4%). Kolejną rangę zajmują wartości samorealizacyjne: praca nad sobą i dążenie do doskonałości (46,6%).

Życie zgodne z normami moralnymi uznawane jest przez niespełna jedną trzecią badanych (29,6%) z populacji miejskiej i wiejskiej (choć, jak się okaże, ponad trzy czwarte deklarują się jako "wierzący i praktykujący") i wyprzedza taką wartość jak solidna praca i wypełnianie obowiązków zawodowych.

Najmniej cenioną wartością okazał się dobrobyt materialny.

Badanych charakteryzuje ponadto raczej bierne zainteresowanie tym, co dzieje się w kraju. Jest to postawa obserwatora i widza, nie zaś społecznika. Na pytanie: "jakie jest twoje zaangażowanie w sprawy kraju?" jedynie 12,2% zadeklarowało czynny udział w życiu społecznym

Tabela 7

Opinie nt. wyjazdów turystycznych, z którymi identyfikują się badani uczniowie

Wyszczególnienie	Ogółem N=2521	Miasto N=2193	Wieś N=328
Wyjazdy turystyczne zwiększają wiedzę na temat świata i ludzi	61,8	61,0	66,7
Turystyka pozwala na oderwanie się od codzienności, przemyślenie pewnych problemów, na co zwykle nie ma się czasu w codziennym funkcjonowaniu	46,4	46,3	46,6
Wyjazdy turystyczne umożliwiają spędzenie czasu w towarzystwie lubianych osób oraz zawarcie nowych znajomości	53,6	54,2	49,6
Wyjazdy turystyczne służą przede wszystkim wypoczynkowi, sprzyjają zdrowiu	34,0	32,7	43,2
Wyjazdy turystyczne są dobrą okazją do doskonalenia sprawności fizycznej i intelektualnej	15,5	15,7	14,6
Wyjazdy turystyczne są dobrą okazją do zabawienia się, można się zachowywać swobodniej niż w miejscu zamieszkania, gdyż nikt turysty nie kontroluje	19,0	20,2	10,4
Turystyka nic nie daje, jest tylko okazją do "leniuchowania" dla ludzi nie lubiących pracować, różnego rodzaju "niebieskich ptaków"	1,8	1,8	2,1
Turystyka jest dobrą okazją do zarobienia	2,8	2,8	3,4
Ludzie wyjeżdżają, bo jest to "w modzie"	0,5	0,5	0,6
Turystyka pozwala na obcowanie z pięknem przyrody i zabytków	41,1	41,5	39,0
Brak odpowiedzi	0,9	0,6	2,1

i politycznym; 68,4% przyjęło postawę obserwatora, a 17,3% zadeklarowało zupełny brak zainteresowania. Jako zaangażowani częściej deklarują się uczniowie wiejscy. Oni też częściej nie udzielają odpowiedzi.

Wreszcie należy wskazać, że zdecydowana większość młodzieży (79%) deklaruje się jako wierzący i praktykujący, przy czym wskaźnik ten dotyczy trzech czwartych uczniów miejskich i powyżej 90% wiejskich. Łącznie wierzący (choć nie zawsze praktykujący) stanowią 94,1% badanej populacji.

W świetle powyższych danych rodzi się pytanie, w jakim stopniu system wartości, stosunek do wartości podstawowych wyznacza zachowania turystyczne młodzieży. Zagadnienie to przedstawimy analizując dane zawarte w tabeli 8.

Warto wspomnieć, że operujemy tu pewnym skrótem myślowym określając typy zachowań, w pytaniu bowiem do młodzieży stosowano kafeterię rozszerzoną i sformułowania identyczne jak w tabeli 7.

Jak wskazuje analiza wyników badań, **turysta poznający świat**, charakteryzujący się dążeniem do zwiedzania i poznawania, to człowiek, który ceni pracę jako wartość (37,5%), współżycie z ludźmi i ich przyjaźń (35,7%), żyje w zgodzie z normami moralnymi (34,9%), doskonali własną osobowość (32,5%) i w podobnym zakresie jako wartość ceni rodzinę oraz miłość. Dobrobyt materialny jest wartością cenioną najniżej (18,5%).

Turysta poznający siebie, kontemplacyjny, nastawiony na pogłębioną refleksję, ceni przede wszystkim życie zgodne z normami moralnymi (12,4%), doskonalenie siebie (12,3%) i przyjazne współżycie z innymi ludźmi (10,9%). Typ ten jest mało upowszechniony wśród badanych (ok. 10,3%) i częściej dotyczy młodzieży miejskiej niż wiejskiej.

Turysta poszukujący przyjaciół (afiliatywny) ceni dobrobyt materialny (45,3%), dobre harmonijne współżycie z innymi ludźmi (41,6%), ponadto w równym stopniu kieruje się normami moralnymi, ceni solidną pracę, życie rodzinne i miłość (ok. 39%) i samodoskonalenie. Ten typ zachowań jest najbardziej upowszechniony wśród młodzieży.

Turysta wypoczywający żyje przede wszystkim w zgodzie z normami moralnymi (39%), ceni rodzinę, przyjaźnie i solidną pracę (odpowiednio 37,3% i 36,9%). Nastawiony jest na realizację profilaktyki zdrowotnej.

Turysta wyczynowy — nastawiony na sprawdzenie siebie, wysiłek fizyczny, na pokonywanie przeszkód — jako typ zachowań występuje w jednej dziesiątej przypadków. Kieruje się samodoskonaleniem, ceni wartości samorealizacyjne (16%) oraz życie zgodne z normami moralnymi.

Tabela 8

System wartości a zachowania turystyczne młodzieży

System wartości / Typy turystów	Życie zgodne z normami moralnymi N = 748	Zgodne współżycie z ludźmi, posiadanie przyjaciół N = 1915	Solidna praca N = 501	Szczęśliwe życie rodzinne N = 1246	Dobrobyt materialny N = 265	Dążenie do doskonałości N = 1177
Poznający świat	34,9	35,7	37,5	31,3	18,5	32,5
Poznający siebie	12,4	10,9	9,0	9,8	7,5	12,3
Afiliatywny — poszukujący przyjaciół	39,0	41,6	39,1	39,8	45,3	37,6
Wypoczywający	39,0	36,0	36,9	37,3	31,7	34,6
Wyczynowy	15,5	13,2	13,6	12,3	8,7	16,0
Szukający rozrywki	17,8	22,2	16,2	22,6	29,8	19,9
Szukający przygód	18,2	21,7	17,2	21,4	34,7	23,1
Handlujący	0,9	1,8	0,8	1,6	6,8	1,9
Konformista	4,1	4,1	4,8	4,4	4,9	4,1
Esteta	23,2	19,9	23,4	19,1	8,3	23,8

Turysta poszukujący rozrywki, bawiący się, nastawiony na przyjemne spędzenie czasu wolnego, ceni dobrobyt (29,8%), życie rodzinne i przyjaźń z innymi ludźmi (odpowiednio 22,6% i 22,4%).

Turysta szukający przygód, podobnie jak szukający rozrywki, najwyżej ceni dobrobyt (34,7%) i w równym stopniu samodoskonalenie, harmonijne współżycie z ludźmi i życie rodzinne (ok. 21,5%).

Turysta handlowiec, nastawiony na zysk, zarobek, występuje najrzadziej wśród omawianych typów zachowań młodzieży. Podobnie jak turysta szukający przygód, ceni on dobrobyt materialny (ok. 7%), rzadziej, choć w równym stopniu, współżycie z ludźmi i samorealizację (1,8%).

Turysta konformista w tym samym stopniu kieruje się wymienionymi wartościami. Ten typ, podobnie jak handlowiec, w populacji uczniów występuje niezwykle rzadko.

Turysta poszukujący piękna — esteta przykłada wagę do samodoskonalenia (23,8%), solidnej pracy i życia zgodnego z normami moralnymi (23,2%). Niewielką rolę odgrywa tu dążenie do dobrobytu.

Tak więc można przyjąć, że teoretyczna typologia zachowań turystycznych młodzieży znajduje odzwierciedlenie w rzeczywistości. Dominujące typy zachowań to:

— turysta poszukujący przyjaciół,
— turysta wypoczywający,
— turysta poznający świat,
— turysta esteta.

Do rzadkości wśród młodzieży należy typ "turysty handlowca", a wobec jednej dziesiątej uczniów można zastosować miano "turysty wyczynowego", nastawionego na uprawianie turystyki kwalifikowanej.

Z powyższymi najczęściej występującymi typami zachowań turystycznych współwystępują określone wartości realizowane za pośrednictwem tych zachowań.

Dla pierwszych trzech typów zachowań (ok. 40%) i dla około jednej czwartej estetów istotną wartością jest życie zgodne z normami moralnymi. Wartość ta rzadko dotyczy turysty handlującego i konformisty.

"Zgodne współżycie z ludźmi, posiadanie przyjaciół" to wartość realizowana przez ponad 35% turystów poszukujących przyjaciół, wypoczywających i poznających świat oraz przez około jednej czwartej poszukujących rozrywki. Podobne wskaźniki procentowe dotyczą takich wartości, jak "solidna praca i wypełnianie obowiązków zawodowych" oraz "szczęśliwe życie rodzinne". Ta ostatnia wartość realizowana jest również przez około jednej czwartej "szukających rozrywki, bawiących się".

"Osiągnięcie dobrobytu materialnego" jest istotną wartością dla typu "poszukującego przyjaciół", "szukającego przygód" i "wypoczywającego".

I wreszcie "praca nad sobą, dążenie do doskonałości" realizowane jest w kolejności przez turystów "poszukujących przyjaciół", "wypoczywających", "poznających świat", "estetów" oraz, najrzadziej, przez "szukających przygód".

Znaczna większość badanych uczniów to ludzie wierzący i nie zaangażowani w sprawy społeczno-polityczne naszego kraju. Czy zatem występuje współzależność między stopniem zaangażowania a typem zachowań turystycznych? Otóż bez względu na stopień zaangażowania poznanie świata, zwiedzanie jest zachowaniem najbardziej typowym. Zaangażowani częściej niż pozostali oprócz poznania realizują zachowania towarzyskie, zupełnie zaś bierni częściej nastawieni są na kontemplację; tak zwani obserwatorzy oprócz poznania realizują przeżywanie piękna i to zachowanie występuje częściej niż w wyżej wymienionych ośmiu grupach tzw. aktywnych.

Na koniec warto postawić pytanie o wpływ aktywności turystycznej młodzieży szkół ponadpodstawowych na zmiany w jej systemie wartości. Wyraźne zależności obserwujemy między poziomem aktywności turystycznej a rangą przestrzegania zasad moralnych oraz poszukiwania możliwości integracji, zespolenia się z innymi ludźmi.

W sferze świadomościowej aktywność turystyczna może się przyczynić i przyczynia do wzmocnienia poczucia sensu aktywnego życia, turystyka uczy bowiem samodzielności, a czas wolny od obowiązków szkolnych może być przeznaczony na refleksję, poznanie świata, siebie i ludzi oraz odpoczynek.

Determinanty aktywności turystycznej

Podstawową sprawą jest tu odpowiedź na pytanie o czynniki, które powodują, że młody człowiek uczestniczy i chce uczestniczyć w turystyce. Częściowo omówiono już czynniki blokujące uprawianie turystyki, spośród których wyłoniły się cztery grupy nierównoważne ilościowo i jakościowo. Uczestnictwo w turystyce rozpatrywano uwzględniając głównie jedną zmienną niezależną, a mianowicie miejsce zamieszkania badanych, w przekroju miasto — wieś. Wydaje się jednak, że uczestnictwo w turystyce determinowane jest przede wszystkim uwarunkowaniami środowiskowymi i indywidualnymi.

Determinanty środowiskowe mogą, lecz nie muszą cechować respondentów. Należą do nich:

— aktywność turystyczna i tradycje turystyczne rodziny,
— inicjacja turystyczna,
— doświadczenia turystyczne samego respondenta,
— dostęp do źródeł informacji.

O tych determinantach już mówiono wskazując, że inicjację turystyczną młodzież zawdzięcza przede wszystkim rodzinie i szkole.

Tu warto wspomnieć, że 33,2% rodzin naszych respondentów w mniejszym lub większym stopniu uprawiało turystykę. Do bardziej aktywnych należeli ojcowie (12%), rodzeństwo (10,6%), rzadziej matki i inni członkowie rodziny (odpowiednio 7,3% i 5,2%). Dwukrotnie rzadziej uprawiali turystykę rodzice mieszkający na wsi, różnice te natomiast nie dotyczą rodzeństwa.

Młodzież pytana o wpływ "aktywnej turystycznie rodziny" na jej zainteresowania turystyczne w 21,5% stwierdza, że wpływ ten był znaczny. Jego wyrazem była przede wszystkim zachęta (10,7%) oraz współudział w przygotowaniu wyjazdu i wspólny wysiłek połączony z przyjemnością (11,5%).

Często zaszczepienie bakcyla turystyki przez rodziców, jak twierdzą badani, polegało na tym, że rodzice po prostu zabierali ich na uprzednio przygotowane trasy wycieczkowe, na wczasy bądź do rodziny.

Interesująca jest odpowiedź na pytanie: kto był organizatorem ich pierwszego wyjazdu turystycznego w życiu? Niewątpliwą rolę odegrali rodzice (60,3%) oraz szkoła (28%), w mniejszym stopniu inni organizatorzy i rówieśnicy. Uczniom wiejskim, o czym była już mowa, dwukrotnie częściej niż miejskim pierwszy wyjazd zorganizowała szkoła. Można więc uznać, że te dwa środowiska odgrywają szczególną rolę w inicjacji turystycznej młodzieży, choć nie zawsze utrwalają turystyczne postawy.

Istotne jest też pytanie, w jakim okresie życia miały miejsce pierwsze wyjazdy turystyczne naszych badanych? Otóż dla 10,5% uczniów inicjacja turystyczna przypadła po ukończeniu 15 roku życia, a więc stosunkowo późno. Najczęściej miała miejsce między 7 a 10 rokiem życia (34,4%) i w równym stopniu między 10 a 15 i przed ukończeniem 7 roku życia (odpowiednio 25,6 i 23,3%).

W każdym bez mała przypadku uczniowie wiejscy znacznie później uczestniczą w turystyce jako zjawisku społecznym. Dotyczy to zwłaszcza dzieci wiejskich i młodzieży powyżej 15 roku życia. Ci ostatni dwukrotnie częściej niż ich koledzy miejscy odbywali swój pierwszy wyjazd po ukończeniu 15 lat.

Dla młodzieży wiejskiej tym wyjazdem była najczęściej wycieczka szkolna (41,2%), rzadziej kolonia (19,8%), dla miejskiej zaś wyjazd na wczasy (29%), kolonie (21%) i do rodziny (19,3%).

Wobec 79,4% uczniów ten pierwszy wyjazd odegrał rolę motywującą do uprawiania turystyki. Uzasadnienie motywującej roli pierwszego wyjazdu uzyskano poprzez pytanie otwarte. Autentyczne sformułowania zawiera tabela 9.

Tabela 9

Uzasadnienia motywującej roli pierwszego wyjazdu

Wyszczególnienie	Ogółem 2521	Miasto 2193	Wieś 328
Uzasadnienia wypoczynkowo--rekreacyjno-zdrowotne	18,1	18,7	14,0
Poznawcze — pobyt w nowym otoczeniu umożliwia poznanie zabytków kultury, krajobrazów, przyrody, ludzi i ich obyczajów. Człowiek wiele się uczy	85,1	88,3	63,4
Integracyjne — spędzanie czasu wspólnie z rodzicami, lepsze poznanie koleżanek, kolegów, rodziny itp.	14,7	14,1	18,1
Estetyczne — doznawanie szczególnych przeżyć; zafascynowanie miejscem pobytu; chęć powrotu itp.	10,0	9,8	11,5
Związane z cechami wewnętrznymi — lubię samodzielność, lubię być w towarzystwie; lubię być sam, lubię pokonywać przeszkody itp.	6,5	6,7	4,9
Związane z atmosferą towarzyszącą wyjazdom — podoba mi się tam; jest inaczej niż zwykle; był luz, wesoło, fajnie. Namioty — wszystko zależy od ciebie, twoich pomysłów, inwencji i umiejętności	23,9	24,0	22,9
Brak odpowiedzi	7,6	7,6	7,6
Nie dotyczy	1,7	4,5	2,1

Dominującym uzasadnieniem jest sformułowanie "człowiek wiele się uczy", a więc uzasadnienie poznawcze (85,2%) oraz wskazanie na atmosferę towarzyszącą wyjazdom (23,9%). Uzasadnienia wypoczyn-

kowo-rekreacyjno-zdrowotne, integracyjne i estetyczne (doznawanie szczególnych przeżyć, zafascynowanie miejscem pobytu) to kolejna grupa. I wreszcie należy wskazać uzasadnienia związane z cechami badanych, a więc zaspokojenie potrzeby samodzielności, bycia w towarzystwie lub samotnie, potrzebę pokonywania przeszkód (6,5%).

Rozmiary rzeczywistego uczestnictwa w turystyce, wcale niemałego, które przedstawiliśmy, w pewnym tylko stopniu charakteryzują postawy młodzieży wobec turystyki.

Istotny jest również wskaźnik samookreślenia się co do uprawiania turystyki oraz stopień samowiedzy dotyczącej zachowań turystycznych.

Dla dopełnienia obrazu przedstawmy zatem odpowiedzi młodych ludzi na pytanie, czy mogą się określić mianem "uprawiający turystykę", oraz o to, jakie zachowania charakteryzują turystę.

Spośród ogółu badanych jedynie (lub aż) 47,4% przypisało sobie miano "uprawiający turystykę", w tym połowa młodzieży miejskiej i jedna trzecia (34%) wiejskiej. Ten wskaźnik wydaje się dość wysoki, zadowalający zwłaszcza w zestawieniu z odpowiedziami na pytanie otwarte o zachowania charakteryzujące turystę. Młodzi ludzie wymienili szereg cech, które wskazują na trafne rozumienie pojęć "turystyka" i "turysta", podali konkretne przykłady zachowań własnych i innych ludzi.

Na czołowe miejsca wysunęło się pięć typów zachowań. Należą do nich:

— chęć zwiedzania, poznawania kraju(ów), zabytków kultury danego regionu, przyrody oraz zainteresowanie zwiedzanymi obiektami (35,2% odpowiedzi),

— przestrzeganie kultury na szlaku, zdyscyplinowanie itp. (34,5%),

— określone cechy wewnętrzne, takie jak upór, wytrwałość w dążeniu do osiągnięcia celu (29,8%),

— współdziałanie z innymi ludźmi, pomoc i życzliwość oraz zewnętrzne atrybuty przejawiające się na przykład w wymianie pozdrowień na szlaku (26,2%),

— troska o przyrodę, umiejętność korzystania z jej zasobów, zapobieganie zjawiskom wandalizmu (21,6%).

W zachowaniach charakteryzujących turystę młodzież przypisuje mniejszą wagę odpowiedniemu przygotowaniu imprez, trosce o zdrowie i tężyznę fizyczną (po 7%).

Cechy te, podobnie jak umiejętność doznawania przeżyć, swoboda, humor, umiejętność gawędzenia, należą jakby do cech i oczekiwań indywidualnych, osobistych. Są one pożądane, lecz nie każdemu dane. W żadnym jednak razie nie stanowią bariery dla uprawiania turystyki.

INSTYTUT TURYSTYKI BIBLIOTEKA W WARSZAWIE

Istotnym wskaźnikiem charakteryzującym osoby określające się jako "uprawiający turystykę" jest wiek, od którego zaczęły być turystami. Można tu wyróżnić trzy okresy:

— wczesną inicjację turystyczną przypadającą na młodszy wiek szkolny, rzadziej przedszkolny; w tej grupie 23,5% uczniów zaczęło uprawiać turystykę między 7 a 10 rokiem życia i 4% poniżej 7 roku życia,

— drugi okres ma miejsce pomiędzy 10 a 15 rokiem życia (starsze klasy szkoły podstawowej); charakteryzuje się wzmożoną ciekawością poznawczą, chęcią bycia dorosłym, szukaniem swego miejsca w życiu; 48,7% uczniów, w tym nieco częściej wiejskich (55,3%), stwierdza, że systematycznie zaczęło uprawiać turystykę i może się określić mianem "uprawiający turystykę".

— i wreszcie okres trzeci, przypadający na pierwsze lata nauki w szkole ponadpodstawowej, a więc powyżej 15 roku życia; "bycie turystą" od tego wieku stało się udziałem 18,3% uczniów, w tym nieco częściej miejskich.

Do "bycia turystą" w znaczącym stopniu przyczyniły się trzy środowiska, a mianowicie rodzina, szkoła i rówieśnicy.

Na pytanie otwarte o to, komu respondent zawdzięcza, że stał się turystą, 54,3% odpowiedziało, że rodzicom, i bardzo rzadko, że rodzeństwu oraz innym członkom rodziny. Istotną rolę odegrały tu zwłaszcza wyjazdy do rodziny, na zorganizowane wczasy i równorzędnie rodzinne wyjazdy z namiotem (13,4%) w okresie urlopowym.

Niemałą rolę w ukształtowaniu stałej potrzeby uprawiania turystyki odegrała szkoła (36,6%), zwłaszcza podstawowa. Jej inspirujące działania podkreśla blisko jedna czwarta uczniów miejskich (21,6%) i ponad jedna trzecia (36,6%) wiejskich. Wycieczki, rajdy organizowane przez klasę młodzież wymienia jako coś, co na zawsze zostaje w pamięci, do czego chętnie się wraca w rozmowach i co zachęca do samodzielnego uprawiania turystyki. W ramach krajoznawczo-turystycznej pracy szkoły istotna rola przypada organizacjom społeczno-młodzieżowym, zwłaszcza organizacji harcerskiej (7,1%), rzadziej SKKT.

Wreszcie, co należy podkreślić, 18,1% uczniów swą aktywność w dziedzinie turystyki zawdzięcza rówieśnikom oraz "samemu sobie" (12,6%). Własną inwencję w tej dziedzinie czterokrotnie częściej dostrzega młodzież miejska.

Można więc w podsumowaniu powiedzieć, że trwałą potrzebę uprawiania turystyki uczniowie obu środowisk zawdzięczają rodzinie, szkole, rówieśnikom i własnej aktywności, z tą różnicą, że młodzież wiejska zdecydowanie częściej poza rodziną także i szkole, a w mniejszym stopniu własnej inicjatywie.

W ogólnej populacji badanych 0,9% młodzieży deklaruje nieuprawianie turystyki w ogóle. Pozostali organizują ją i uczestniczą w różnych imprezach turystycznych z różną częstotliwością. Są przy tym tzw. lata nieudane, kiedy respondenci nie uczestniczyli w żadnym wyjeździe turystycznym. Dotyczy to zarówno roku 1987, jak też lat wcześniejszych.

Poszukując indywidualnych determinant aktywności turystycznej można stwierdzić, że płeć nie różnicuje znacząco tej sfery aktywności życiowej uczniów. Niespełna 3% mniej dziewcząt niż chłopców nie uprawia turystyki.

Istniejące różnice występują w zależności od wieku badanych. Spośród uczniów młodszych, poniżej 16 roku życia, o około 12% mniej uczestniczy w turystyce niż spośród tych, którzy ukończyli 17 lat. Różnice natomiast między 16 a 17-latkami są znikome. Czynnikiem ograniczającym udział w turystyce uczniów młodszych są zakazy rodziców, nie zezwalających zwłaszcza na samodzielnie organizowane wyjazdy.

Typ szkoły, w której uczą się badani, nie różnicuje zasadniczo uczestnictwa w turystyce młodzieży zasadniczych i średnich szkół zawodowych. Uczestnictwo tych grup obejmuje 75,1-75,5% uczniów. Nieco rzadziej (o 2% mniej) w wyjazdach uczestniczy młodzież liceów ogólnokształcących, co spowodowane jest również mniejszym udziałem wyjazdów organizowanych samodzielnie.

Analizując zależność między liczbą mieszkańców w miejscu zamieszkania uczniów a uczestnictwem tych ostatnich w turystyce nie stwierdza się różnic w klasie miejscowości do 20 tys. i do 100 tys. mieszkańców. Uczestnictwo to kształtuje się na poziomie 70% i wraz ze wzrostem liczby mieszkańców do ponad 100 tys. wzrasta do 75,2%. Udział młodzieży wiejskiej jest średnio o około 15% mniejszy i wynosi 60%.

Wykształcenie rodziców (w tym wypadku ojca) zawsze było uważane za czynnik determinujący aspiracje młodzieży. W przypadku uczestnictwa w turystyce waży ono na niekorzyść, gdy ojciec ma wykształcenie niepełne podstawowe i podstawowe, gdyż tylko 66,9% dzieci z tych rodzin uprawia turystykę, i na korzyść w przypadku wykształcenia niepełnego wyższego i wyższego (74,3%). Różnica sięga tu 7 punktów.

Ze względu na kategorię społeczno-zawodową ojca grupą najaktywniejszą turystycznie są dzieci, których ojcowie wykonują wolne zawody, i dzieci pracowników umysłowych (odpowiednio 79,6 i 73,8%). Na podobnym poziomie aktywności są dzieci chłopów-robotników i robotników (63%), najniższa zaś cechuje dzieci rolników (57,7%).

Rozziew między aktywnością turystyczną dzieci pracowników umysłowych oraz dzieci rolników i robotników sięga odpowiednio 16 i 5,9%. Można więc uznać, że charakter wykonywanej przez ojca pracy w dość istotny i bardziej znaczący sposób niż wykształcenie determinuje uczestnictwo młodzieży w turystyce.

Jak widzimy, przyczyny nieuczestniczenia lub uczestniczenia w turystyce zależą od wielu czynników. Czynnikiem znaczącym, podobnie jak charakter pracy ojca, jest sytuacja materialna rodziny. W wypadku bardzo dobrej i dobrej w turystyce uczestniczy 71,3% uczniów, w wypadku raczej złej i złej tylko 52,6%. Tak więc przy złych warunkach materialnych rodziny o 18,2% uczniów mniej korzysta z turystyki. Zastrzec jednak należy, że ta informacja jest oparta na subiektywnej ocenie młodzieży, która nie zawsze jest zorientowana w faktycznej sytuacji materialnej rodziców.

Stan zdrowia uczniów, również oceniany subiektywnie, wykazuje zależność prostą: im lepszy, tym wyższy wskaźnik aktywnych turystycznie.

W podsumowaniu determinant środowiskowych i indywidualnych aktywności turystycznej uczniów można wskazać następujące sytuacje:

1. Organizatorem pierwszego wyjazdu turystycznego w życiu jest na ogół rodzina i szkoła.

2. Inicjacja turystyczna przypada najczęściej między 7 a 10 rokiem życia (34,4%). Niejako opóźniona, bo po 15 roku życia, dotyczy 10,5% uczniów, zwłaszcza wiejskich.

3. Pierwszy wyjazd turystyczny w życiu odegrał istotną rolę motywującą do uprawiania turystyki wobec blisko 80% uczniów.

4. Miano "uprawiający turystykę" przypisuje sobie 47,4% młodzieży i ma ona określony stopień samowiedzy dotyczący tego zjawiska.

5. Dla "bycia turystą", a więc ukształtowania trwałej potrzeby uprawiania turystyki, szczególną rolę odgrywa wiek 10-15 lat oraz udział trzech środowisk w utrwalaniu tej potrzeby, a mianowicie rodziny, szkoły i rówieśników.

W późniejszym okresie życia w inicjacji turystycznej i kształtowaniu potrzeb turystycznych szczególną rolę odgrywają rówieśnicy, rzadziej szkoła, a w odniesieniu do młodzieży wiejskiej — szkoła i rówieśnicy.

6. Im starsza grupa wiekowa, tym częściej uprawia się turystykę.

7. Płeć, typ szkoły, wykształcenie rodziców w małym stopniu różnicują udział w turystyce.

8. Uczestnictwo w turystyce różnicuje typ miejscowości, w której mieszkają badani (wzrasta wraz ze wzrostem liczby mieszkańców), oraz status społeczno-zawodowy ojca. Najmniejszą aktywnością charak-

teryzują się dzieci rolników, następnie zaś chłopów-robotników i robotników; największą — dzieci pracowników umysłowych.

9. Wśród przyczyn nieuczestniczenia w turystyce znacząca jest sytuacja materialna rodziny ucznia i charakter pracy wykonywanej przez ojca.

10. Zły stan zdrowia młodzieży powoduje, że 32,1% z tego powodu nie uprawia turystyki.

11. Nieuprawianie turystyki częściej dotyczy młodzieży wiejskiej niż miejskiej, rolniczej niż nierolniczej, z rodziny o złej sytuacji bytowej, ze złym stanem zdrowia.

Przeszkody w uprawianiu turystyki

Rozkład przyczyn blokujących uprawianie turystyki w opinii całej badanej populacji różni się od obrazu, jaki nakreśliła młodzież nie

Tabela 10

Przeszkody w uprawianiu turystyki

Wyszczególnienie	Ogółem 2521	Miasto 2193	Wieś 328
Brak czasu (nadmiar nauki, dodatkowe zajęcia)	61,2	61,6	58,8
Względy finansowe	57,9	57,6	60,0
Brak odpowiedniego towarzystwa	9,8	9,8	9,7
Brak sprzętu	29,5	29,5	30,1
Brak dobrego organizatora	32,6	32,9	30,8
Brak konkretnych zainteresowań, brak ochoty	11,7	12,1	9,5
Brak odpowiednich umiejętności	3,2	3,5	1,8
Brak informacji o możliwościach uprawiania turystyki	12,0	12,4	10,0
Stan zdrowia	4,3	4,2	5,2
Brak zgody rodziców i ograniczenia z ich strony	23,5	24,1	19,8
Brak ubioru sportowego	3,3	3,3	3,0
Inne	1,5	0,9	3,0
Brak odpowiedzi	1,6	1,6	1,8

uczestnicząca w 1987 r. w żadnej formie wyjazdu. Ta, jak pamiętamy, wskazywała przede wszystkim na: pomoc rodzicom w pracy, brak sprzętu turystycznego, środka lokomocji, brak organizatora i brak informacji o możliwościach wyjazdu.

W ogólnym obrazie przyczyn utrudniających uprawianie turystyki można wyodrębnić cztery grupy nierównoważne ilościowo i jakościowo.

Do pierwszej należą: brak czasu i względy finansowe, które wymienia ponad 55% uczniów (odpowiednio 61,2 i 57,9%).

Druga grupa to brak organizatora i brak sprzętu - około 30%.

Trzecia przyczyna to brak zgody rodziców na wyjazd i ograniczenia z ich strony (23,5%).

Czwarta to brak informacji o możliwościach uprawiania turystyki oraz brak konkretnych zainteresowań i ochoty (ok. 12%).

Spróbujmy prześledzić, czy i w jakim stopniu cechy indywidualne, takie jak płeć, wiek, typ szkoły i miejscowości, wykształcenie i pozycja społeczno-zawodowa ojca, warunki materialne badanych są przeszkodą w uprawianiu turystyki?

Okazuje się, że hierarchia przyczyn utrudniających uprawianie turystyki jest zbieżna z ogólnym obrazem przeszkód, który przedstawiono wyżej. Płeć natomiast różnicuje je w ten sposób, że dziewczęta rzadziej niż chłopcy jako przeszkodę wymieniają brak sprzętu, ale półtora raza częściej podnoszą kwestię braku dobrego organizatora i nieco częściej brak zgody rodziców.

Zaskoczeniem jest fakt, że im młodzież jest starsza, tym częściej uskarża się na brak odpowiedniego towarzystwa, na stan zdrowia i ograniczenia ze strony rodziców. Zrozumiałe jest natomiast większe obciążenie obowiązkami szkolnymi i dodatkowymi zajęciami starszych grup wiekowych. Brak konkretnych zainteresowań i brak ochoty wymieniają zbliżone odsetki młodzieży ze wszystkich grup wiekowych.

Typ szkoły, w której uczą się badani, bardziej niż uprzednio wymienione cechy różnicuje przeszkody. Otóż brak czasu spowodowany nadmiarem nauki i dodatkowymi zajęciami młodzież z liceów ogólnokształcących i średnich szkół zawodowych wymienia 2,5 razy częściej niż ze szkół zasadniczych, częściej też wskazuje na brak zgody rodziców i brak informacji o możliwościach uprawiania turystyki.

Bez względu na typ zamieszkiwanej miejscowości uczniowie w kolejności wymieniają:

— brak czasu i względy finansowe — ok. 60%,
— brak dobrego organizatora i brak sprzętu — ok. 33%,
— brak zgody rodziców — ok. 25%, przy czym zjawisko to dotyczy rzadziej uczniów wiejskich i z miast do 20 tys. mieszkańców.

Brak ochoty do uprawiania turystyki i brak konkretnych zainteresowań utrzymuje się w granicach około 12% i na podobnym poziomie — brak informacji o możliwościach uprawiania turystyki. Tak więc typ miejscowości nie różnicuje w sposób znaczący barier na drodze do turystyki.

Jeśli rozpatrywać jako cechę wykształcenie ojca, okazuje się, że dziewczęta mające ojców z niepełnym i pełnym wyższym wykształceniem wskazują najczęściej na brak czasu, rzadziej natomiast na przyczyny finansowe. Młodzież mająca ojców z wykształceniem podstawowym i niepełnym nieco częściej niż pozostała wskazuje na zły stan zdrowia jako czynnik utrudniający uczestnictwo w turystyce.

Pozycja społeczno-zawodowa ojca powoduje, że względy finansowe częściej niż brak czasu wskazują jako przeszkodę dzieci robotników i nie pracujących rodziców. Ci pierwsi, podobnie jak dzieci rolników, mówią o braku umiejętności niezbędnych do uprawiania turystyki, niedostatku bądź braku informacji dotyczących tej dziedziny aktywności i o złym stanie zdrowia (7,5% dzieci robotników).

Rygory rodziców wobec aktywności turystycznej częściej dotyczą (ok. 1/3) dzieci szeroko pojętej grupy pracowników umysłowych niż pozostałych grup.

Poziom uczestnictwa w turystyce determinuje bardzo wyraźnie sytuacja materialna rodziny. Młodzież w raczej złych i złych warunkach materialnych wskazuje przede wszystkim względy finansowe (72,6%), czyli półtora raza częściej niż uczniowie w dobrych i bardzo dobrych warunkach bytowych traktuje je jako główną przeszkodę. Ci uczniowie również częściej niż pozostali mówią o braku sprzętu i wyposażenia turystycznego, znacznie zaś rzadziej o braku zgody rodziców.

Należy wspomnieć, że turystykę uprawia częściej młodzież mieszkająca z rodzicami i w internacie, niż mieszkająca u rodziny bądź na stancji.

W podsumowaniu przeszkód na drodze do turystyki postrzeganych przez młodzież można stwierdzić, że:

1. Typ szkoły, w której uczą się badani, wyraźnie różnicuje bariery. U młodzieży z liceów ogólnokształcących i średnich szkół zawodowych dominują uzasadnienia związane z obciążeniem obowiązkami szkolnymi, brakiem zgody rodziców i informacji o możliwościach uprawiania turystyki. Przeszkody te znacznie rzadziej dotyczą uczniów zasadniczych szkół zawodowych.

2. Znaczącą determinantą jest wykształcenie i pozycja społeczno-zawodowa ojca; dzieci wiejskie i chłopskie częściej niż pozostałe jako przeszkody wymieniają zły stan zdrowia, brak dobrego organizatora i brak informacji o możliwościach uprawiania turystyki.

3. Zakazy rodziców dotyczące uczestnictwa w turystyce jako barierę częściej postrzegają dzieci szeroko pojętej grupy pracowników umysłowych niż dzieci rolników i chłopów-robotników.

4. Istotną barierą w uprawianiu turystyki są złe warunki bytowe rodziny.

Tak więc dominujące przyczyny to względy finansowe, obciążenie obowiązkami oraz względy organizacyjne. Mniej ważą tu takie czynniki, jak brak odpowiednich umiejętności, stan zdrowia czy brak towarzystwa. Młodzież miejska ponadto częściej niż wiejska spotyka się z brakiem zgody rodziców na uprawianie turystyki, zwłaszcza samodzielnie organizowanej, mimo że uprawia ją częściej niż uczniowie wiejscy.

CZĘŚĆ II

POZIOM ZASPOKOJENIA POTRZEB DZIECI I MŁODZIEŻY W ZAKRESIE TURYSTYKI ORGANIZOWANEJ PRZEZ SZKOŁĘ ORAZ WYPOCZYNKU WYJAZDOWEGO

Turystyka organizowana przez szkołę

W przedstawionej analizie materiału badawczego wykazano, że inicjującą rolę w ukształtowaniu potrzeb turystycznych młodzieży odgrywają dwa środowiska: rodzina i szkoła. Ta druga odgrywa szczególną rolę wobec uczniów wiejskich i znaczącą wobec miejskich. Warto więc pokusić się o ocenę poziomu zaspokojenia potrzeb w zakresie wypoczynku wyjazdowego dzieci i młodzieży.

Podstawę dla organizowania turystyki w trakcie roku szkolnego stanowi zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z 12 maja 1983 r. oraz dokument *Główne kierunki i zadania w pracy wychowawczej szkół*. Założenia zawarte w tych dokumentach, konkretyzowane przez *Program całorocznej pracy krajoznawczo-turystycznej szkół podstawowych i ponadpodstawowych*, jak wykazuje analiza danych, nie są w pełni realizowane.

W 1987 r. w skali kraju funkcjonowało 9726 kół krajoznawczo-turystycznych, skupiających 4,5% ogólnej populacji uczniów (tab. 11). Członkami kół byli głównie uczniowie liceów ogólnokształcących

Tabela 11

Uczniowie, sportowcy i turyści w 1987 r.

Wyszczególnienie		Szkolne kluby sportowe			Koła krajoznawczo-turystyczne			Wycieczki organizowane przez szkoły i placówki oświatowo-wychowawcze		
	Uczniowie	Koła	Uczestnicy		Koła	Uczestnicy		Wycieczki	Uczestnicy	
			l.	%		l.	%		l.	%
Ogółem	6754765	26364	888803	13,1	9126	307712	4,5	213996	4408098	65,2
LO	353052	1989	57796	16,3	729	37280	10,6	12422	300706	85,1
Zawod.	1393954	4268	140698	10,0	1812	81829	5,8	26761	702020	50,3
Podst.	5007759	20107	690409	13,8	6585	188603	3,7	174813	3405372	68,0

(10,6%), prawie dwukrotnie rzadziej szkół zawodowych i prawie trzykrotnie — szkół podstawowych.

Szkoły i placówki oświatowo-wychowawcze zorganizowały dla 65,2% uczniów wycieczki turystyczno-krajoznawcze, które objęły głównie uczniów liceów ogólnokształcących (85,1%), szkół podstawowych (68%) i połowę ze szkół zawodowych. Mimo więc małej liczby członków kół krajoznawczo-turystycznych, szkoły podstawowe odgrywają znaczącą rolę w inicjacji turystycznej dzieci i utrwalaniu potrzeby uprawiania turystyki.

Na kwestię zasięgu turystycznych oddziaływań szkoły można spojrzeć przez pryzmat imprez organizowanych przez klasę i ich częstotliwości.

Z badań Instytutu Turystyki wynika, że w 1987 r. ponad połowa uczniów szkół ponadpodstawowych (58%) uczestniczyła w wyjeździe turystycznym, przy czym większość w jednym (67,6%), jedna czwarta w dwóch i tylko 7% w trzech imprezach i więcej (tab. 12). W około jednej czwartej klas szkolnych nie było ani jednej wycieczki. Organizatorem imprez był na ogół wychowawca i klasa (50,6%). Rzadko były to imprezy ogólnoszkolne (16,4%). Tak więc dla upowszechnienia turystycznego wzoru spędzania czasu wolnego wśród młodzieży niebagatelne znaczenie mają imprezy klasowe.

Tabela 12

Udział w wycieczce organizowanej przez klasę (szkołę) w 1987 r.
(w %)

Wyszczególnienie	Ogółem 2521	Miasto 2193	Wieś 328
Nie	41,3	41,7	39,0
Tak, w tym:	58,0	57,6	60,4
raz	62,1	61,2	67,6
2 razy	27,0	27,3	25,2
3 i więcej razy	10,6	11,1	7,0
Brak odpowiedzi	1,3	1,3	1,0

Śródroczna oferta turystyczna organizacji społeczno-młodzieżowych takich jak ZSMP, LOP, LOK i ZHP obejmuje po około 15% uczniów. W podobnym zakresie działalność turystyczną w szkołach ponadpod-

stawowych prowadzą szkolne koła krajoznawczo-turystyczne, które jak wynika z badań, w wielu wypadkach są bierne. Jednakże koła aktywne, podobnie jak ZHP, wychodzą do młodzieży z bogatą i zróżnicowaną ofertą programową. W okresie weekendowym obejmuje ona wędrówki piesze, biwaki, w wakacyjnym zaś rajdy i obozy wędrowne.

Na podstawie badań można stwierdzić, że na miarę aktualnych możliwości, jeśli młodzież chce uprawiać turystykę, to szkoła wychodzi jej naprzeciw.

W 1987 r. nie było wypadku, by szkoła ponadpodstawowa nie wyszła z określoną ofertą turystyczną dla młodzieży. Można natomiast stwierdzić znaczne różnice w liczbie organizowanych imprez między szkołami średnimi i zasadniczymi szkołami zawodowymi. Około jednej trzeciej liceów ogólnokształcących i tyle samo średnich szkół zawodowych zorganizowało powyżej 30 imprez w ciągu roku, a tylko 14,7% zasadniczych szkół zawodowych. W 70,1% tych szkół odbyło się od 4 do 20 wycieczek.

Konkludując można stwierdzić, że w ruchu turystycznym organizowanym przez szkoły najmniejszy udział ma młodzież z zasadniczych szkół zawodowych, a inicjacja turystyczna ma miejsce w szkole podstawowej tak miejskiej, jak i wiejskiej.

Oceny dyrektorów szkół i wychowawców klas dotyczące liczby i jakości organizowanych imprez na tle ostatniego pięciolecia zdają się jednak niepokojące, zwłaszcza w zestawieniu z czynnikami warunkującymi organizowanie turystyki szkolnej.

51% dyrektorów badanych szkół stwierdza, że w ostatnim pięcioleciu zmniejszyła się liczba wycieczek, na skutek ich wysokich kosztów.

33% badanych odnotowuje wzrost liczby wycieczek w omawianym okresie, jednak 20% spośród tak oceniających sytuację zastrzega, że nastąpiła niekorzystna zmiana, polegająca na skróceniu czasu wyjazdów. Korzystnym natomiast zjawiskiem jest pozytywny stosunek młodzieży do imprez turystycznych, ich właściwa organizacja i dobre przygotowanie merytoryczne ze strony szkoły.

Cele osiągane przez turystykę to w kolejności: wychowawcze, poznawcze, wypoczynkowo-rekreacyjno-zdrowotne. Wśród aspektów wychowawczych na szczególną uwagę zasługują integrujące społeczność uczniowską poprzez kształtowanie takich cech, jak umiejętność współdziałania w grupie, samodzielność i inicjatywa, odpowiedzialność, zdolności organizacyjne, umiejętność dysponowania budżetem.

Roli turystyki badani nie sprowadzają wyłącznie do funkcji poznawczej i uzupełniającej realizację programów dydaktycznych. Cele poznawcze są ważne, lecz wmontowane w proces wychowawczy. Pozytyw-

na rola turystyki w procesie wychowania jest bezsporna. Dla młodzieży wiejskiej jest niekiedy jedyną możliwością poznania kraju, dla nauczyciela możliwością poznania uczniów w sytuacjach odmiennych od typowo szkolnych. Wobec krytycznej oceny przewodników z biur podróży, uczniowie są zobowiązani do gromadzenia materiałów o odwiedzanych miejscach i trasie przejazdu. W wielu szkołach każdy uczeń biorący udział w wycieczce jest zobowiązany do bycia przewodnikiem na trasie przejazdu i w miejscu pobytu.

Dobre przygotowanie imprezy turystycznej to sukces wychowawczy, który odzwierciedlają również zachowania uczniów. Są one oceniane przez blisko 90% wychowawców jako poprawne, wzorowe. Zachowania naganne wymienia około 9% wychowawców i należą one raczej do incydentalnych.

Tylko 16% respondentów nie dostrzega żadnych zmian w organizacji imprez turystycznych, ich ilości i jakości.

Wśród czynników ograniczających rozwój turystyki szkolnej dominują problemy finansowe i organizacyjne. Podwyżki cen komunikacji, żywności, miejsc noclegowych dotknęły zarówno rodziny ubogie, jak i lepiej sytuowane, co spowodowało ograniczenie finansowania imprez turystycznych przez rodziców.

Wśród ograniczeń organizacyjnych wymieniano następujące:

— brak bazy noclegowej, transportu, sprzętu i odpowiedniej liczby tanich punktów żywienia zbiorowego,

— niewłaściwe przepisy,

— przeciążenie dydaktyką, praktyki warsztatowe,

— brak opiekunów wycieczek.

Mimo że od 1982 r. w organizacji wyjazdów turystycznych współdziałają wojewódzkie przedsiębiorstwa turystyczne i biura podróży, ich działalność na rzecz szkoły jest oceniana negatywnie ze względu na wygórowane koszty i wysoki narzut, konieczność zgłaszania wycieczek ze znacznym wyprzedzeniem oraz słabą obsługę merytoryczną.

Błędem, zdaniem badanych, jest nieuznawanie wycieczek za wyjazdy dydaktyczne i ich ograniczenie do sobót i niedziel. Takie ustawienie przepisów powoduje, że w weekend trudno o opiekuna z terenu szkoły.

Wobec wzrostu kosztów wyjazdów turystycznych szkoły próbują znaleźć jakieś wyjście, by nie zaniechać owego czynnika wychowawczego, jakim jest turystyka. Do rozwiązań, które występują naczęściej, należą:

— zwiększenie liczby imprez turystycznych poprzez zmniejszenie odległości od miejsc odwiedzanych,

— przyjęcie zasady, że pierwsze klasy wyjeżdżają na wycieczki jednodniowe, w celu poznania najbliższej okolicy: dzielnicy, miasta,

— przyjęcie zasady, że każda klasa ma prawo wyjechać na kilkudniową wycieczkę tylko raz w trakcie 2-5-letniego pobytu w szkole (w zależności od typu szkoły),

— przyjęcie zasady stosowania różnych form: wycieczek, biwaków, wycieczek dla najlepszych uczniów, obozów wędrownych, obozów krajowych i zagranicznych organizowanych przez ZHP i OHP. Te ostatnie stosowane są jako formy międzyklasowe.

Powyższe przedsięwzięcia nie rozwiązują jednak problemu turystyki szkolnej. Co więcej, dość powszechne jest przekonanie badanych, że w perspektywie liczba różnych imprez turystycznych — klasowych i międzyklasowych — zmaleje, szkoły nie mają bowiem funduszy na ich dofinansowywanie, a wielu rodziców nie stać na wysłanie dziecka na wycieczkę.

W latach osiemdziesiątych zmalała liczba zakładów patronackich, które wspierały rozwój turystyki szkolnej m.in. przez świadczenie bezpłatnych usług transportowych. Wysokie ceny na rynku żywnościowym, wysokie ceny sprzętu turystycznego powodują, że szkolni organizatorzy turystyki formułują postulaty, które wykraczają poza możliwości samej szkoły.

Preferencje dla wycieczek szkolnych w postaci ulg finansowych, przywilej korzystania z taniej, schludnej bazy noclegowej, utworzenie międzyszkolnych wypożyczalni sprzętu turystycznego z prawdziwego zdarzenia, uregulowanie sprawy odpłatności dla opiekunów szkolnych — to część postulatów.

Istnieją wprawdzie szkolne schroniska młodzieżowe PTSM, nie zaspokajają one jednak potrzeb młodzieży. Od 1985 r. liczba schronisk młodzieżowych zmalała, a są to najtańsze miejsca noclegowe.

Tabela 13

Liczba schronisk młodzieżowych w latach 1985-1988

Lata	1985	1986	1987	1988
Schroniska ok.	1150	1150	1116	1116
Trasy ok.	200	219	217	217

Powołanie wojewódzkich organów koordynacyjnych nie rozwiązało ani problemu organizacji wypoczynku dzieci i młodzieży, ani problemów turystyki szkolnej, podobnie jak włączenie do tej działalności wojewódzkich przedsiębiorstw turystycznych i biur podróży. Stąd, równolegle do sugestii o potrzebie dotacji budżetowych na rozwój turystyki, proponuje się wytypowanie przedsiębiorstwa turystycznego, które organizowałoby wycieczki szkolne na zasadach konkurencji "wychowawczej" wobec PTTK i innych biur podróży, które liczą wyłącznie na zysk, pomijając sprawy wychowawcze.

Drugi wariant to powołanie Biura Turystyki Szkolnej. Istotnym zagadnieniem, zdaniem wychowawców, jest popularyzowanie wiedzy o wychowawczych walorach turystyki wśród rodziców i wśród decydentów.

Przedstawiane propozycje są formułowane przez doświadczonych wychowawców (dyrektorów), którzy w 91% mają ponad dwudziestoletni staż pracy pedagogicznej, w tym 23% ponad trzydziestoletni. Choć nie są one reprezentatywne dla ogółu szkół ponadpodstawowych w skali kraju, należy je brać pod uwagę, zważywszy że liczba imprez organizowanych przez szkoły maleje. Podejmowane przez te placówki rozwiązania w celu poprawy sytuacji są godne uwagi. Nie rozwiążą one jednak problemów, jeśli przyjmiemy, że turystyka szkolna ma przygotować młodzież do twórczej, samodzielnej aktywności turystycznej, co może być traktowane jako główny cel wychowania przez turystykę.

Wypoczynek wyjazdowy dzieci i młodzieży

Wypoczynek wakacyjny uczniów realizowany jest z natury rzeczy podczas dłuższych przerw w nauce, czyli w okresie zimowej przerwy semestralnej (styczeń/luty) oraz wakacji letnich. Jest on regulowany szeregiem aktów prawnych stwierdzających, że obowiązek organizowania wypoczynku wakacyjnego spoczywa na terenowych władzach oświatowych, całością zaś przygotowań kieruje powołany przez rząd w 1983 r. Centralny Zespół Koordynacyjny. Do zadań terenowych władz oświatowych należy zarówno ustalanie potrzeb w zakresie wypoczynku, jak też tworzenie warunków do ich zaspokajania poprzez współdziałanie z odpowiednimi instytucjami i organizatorami wypoczynku na danym terenie (najczęściej w skali województwa).

Podstawą do zaspokajania potrzeb w zakresie wypoczynku wakacyjnego są coroczne wytyczne Ministra Oświaty i Wychowania w tej sprawie. W ramach wypoczynku wakacyjnego (zimowego i letniego) organizatorzy są programowo zobowiązani do rozwijania różnych form

turystyki i krajoznawstwa, między innymi poprzez organizowanie dla uczniów szkół ponadpodstawowych i najstarszych klas szkół podstawowych różnych obozów turystycznych: wędrownych, rowerowych, żeglarskich itp.

Z analizy danych MOiW i GUS wynika, że ani założenia dotyczące organizacji wypoczynku wakacyjnego, ani śródrocznej pracy krajoznawczo-turystycznej nie zostały dotychczas w pełni zrealizowane.

Dane MOiW ilustrują rozmiary wypoczynku dzieci i młodzieży szkolnej w liczbach bezwzględnych i ukazują jedynie, ilu uczniów uczestniczyło w wypoczynku zimowym i letnim, wyjeżdżając lub pozostając w miejscu zamieszkania. Nie są więc pełne, nie zawierają bowiem relacji między liczbą uprawnionych do wypoczynku a liczbą korzystających z niego w danym roku.

Miarą poziomu zaspokojenia potrzeb w dziedzinie rekreacji i wypoczynku w miejscu zamieszkania i poza nim jest relacja między ogólną liczbą uczniów w danym roku a liczbą uczestniczących w zorganizowanym wypoczynku i imprezach turystycznych.

Zanim przejdziemy do interpretacji danych statystycznych za lata 1985-1986 opracowanych przez Ośrodek Informatyki MOiW, potem MEN, pragniemy zwrócić uwagę, że globalna liczba dzieci i młodzieży podawana dla danego roku przez resort oświaty nie zawsze się zgadza z danymi zawartymi w Roczniku Statystycznym GUS.

Znaczące rozbieżności dotyczą zwłaszcza lat 1986 i 1987. Według informacji MOiW sytuacja taka wynika z wyłączenia w analizach statystycznych uczniów szkół przyzakładowych, szkół przysposobienia zawodowego i uczniów szkół specjalnych, co jak sądzimy, tylko częściowo tłumaczy wspomniane rozbieżności.

Owa sytuacja zarówno powoduje problemy interpretacyjne, jak uprawnia wyłącznie do operowania danymi szacunkowymi i orientacyjnymi, ilustrującymi zjawisko wypoczynku uczniów.

W analizie oparto się głównie na danych resortu edukacji, dodatkowo ilustrując wzajemne relacje między ogólną liczbą dzieci i młodzieży w wieku 7-19 lat podawaną przez GUS [5] a liczbą korzystających z różnych form wypoczynku podawaną przez MEN.

Analiza danych z kolejnych czterech lat 1985-1988 (tab. 14) według przyjętego kryterium wskazuje na kilka interesujących zjawisk.

Po pierwsze, dane resortu edukacji w sposób znaczący odbiegają od wskaźnika wypoczywających obliczonego w stosunku do ogólnej liczby dzieci i młodzieży podawanej przez GUS. W latach 1986 i 1987

[5] *Rocznik Statystyczny*. GUS 1988, s. 40.

Tabela 14

Wypoczynek dzieci i młodzieży wg danych MEN i GUS

Lata		1985	1986	1987	1988
Ogólna liczba dzieci i młodzieży	dane MEN	7034969	5476702	6754765	6939339
	dane GUS	7320200	7483600	7658700	-
Uczestnicy wypoczynku letniego i zimowego	l.	4739129	5248300	5311396	5212783
% od ogółem MEN		67,3	95,9	78,6	75,1
% od ogółem GUS		64,8	70,1	69,3	-
Wypoczynek poza miejscem zamieszkania	l.	1863086	2037703	1962764	1885407
	%	39,2	38,8	36,9	36,1
w tym wieś	l.	.437248	436850	409825	405904
	%	9,2	8,3	7,7	7,8
Wypoczynek w miejscu zamieszkania	l.	2876034	3210597	3348632	3327376
	%	60,6	61,1	63,0	63,8
w tym wieś	l.	838498	976073	971253	1072823
	%	17,6	18,6	18,3	20,5
Wyjazdy zagraniczne	l.	146642	198152	199702	216096
	%	3,0	3,8	3,8	4,1

wypoczynkiem wyjazdowym i w miejscu zamieszkania było objętych 70% uczniów. Jeśli uwzględnić fakt, że pewna grupa uczniów uczestniczy w różnych formach wypoczynku wielokrotnie, poziom zaspokojenia potrzeb był zapewne niższy, niż wskazują dane zawarte w tabeli.

Po drugie, w przekroju czterech lat systematycznie, choć nieznacznie maleje liczba dzieci i młodzieży uczestniczącej w wypoczynku wyjazdowym. Tą formą wypoczynku w 1987 i 1988 r. objęto nieco ponad jedną trzecią uczniów. Równolegle wzrosła liczba dzieci i młodzieży korzystających z wypoczynku w miejscu zamieszkania. Zjawisko to dotyczy zwłaszcza uczniów wiejskich, którzy w ostatnim roku 2,6 razy częściej korzystali z wypoczynku w miejscu zamieszkania niż z wypoczynku wyjazdowego. Tendencja ta dotyczy całego omawianego okresu, a wskaźnik dzieci nie wyjeżdżających poza miejsce zamieszkania systematycznie wzrasta.

Po trzecie, względnie stabilny jest wskaźnik młodzieży uczestniczącej w wyjazdach za granicę w celach turystycznych (kolonie, obozy) oraz łączących turystykę z pracą zarobkową w ramach OHP. Najwięcej uczniów co roku wyjeżdża do krajów ościennych, przede wszystkim do NRD i Czechosłowacji, w ramach umów o wymianie turystycznej młodzieży.

Uczestnictwo w różnych formach wypoczynku ilustruje tabela 15.

Ze względu na liczbę uczestniczących w różnych formach wypoczynku, najpopularniejszą formą jest wypoczynek dzieci i młodzieży na koloniach wypoczynkowych, rzadziej zdrowotnych. Udział ten zmalał w sposób istotny w 1988 r. Podkreślić również należy 7-5-krotnie niższy udział dzieci i młodzieży ze wsi w tej formie wypoczynku. Podobnie niski jest ogólny udział uczniów w preferowanych przez władze oświatowe koloniach zdrowotnych, w których uczestniczyło w latach 1985-1987 około 1% uczniów, w ostatnim zaś roku 0,6%.

Formą najbardziej sprzyjającą uprawianiu turystyki są wszelkiego rodzaju obozy. Wśród nich w omawianym okresie dominowały obozy stałe, które stwarzają również możliwości realizowania wychowawczych programów krajoznawstwa i turystyki. Ogólny obraz tej formy wypoczynku także nie jest stabilny. Wskaźnik uczestniczących w różnego rodzaju obozach, względnie stabilny w latach 1985-1986, wykazuje tendencję malejącą w następnych latach, w miarę zaś stabilny jest udział młodzieży wiejskiej w tej formie wypoczynku.

Odnotowuje się zjawisko zmniejszania się dotacji do wypoczynku z budżetu terenowego. Dotacje w latach 1985-1988 stanowiły odpowiednio 10,7, 15,7, 9,7 i 7,8%.

Tabela 15

Wypoczynek dzieci i młodzieży według danych MOiW

Liczba wypoczywających ogółem w miejscu zamieszkania i poza nim	1985		1986		1987		1988	
	4729120		5248300		5311396		5212783	
	l.	%	l.	%	l.	%	l.	%
Kolonie wypoczynkowe i zdrowotne	1043916	22,0	1177736	22,4	1120947	21,1	1058365	20,3
w tym wieś	180874	3,8	175402	3,3	166804	3,1	157164	3,0
Obozy razem	136554	2,0	345884	6,6	155878	2,9	712539	3,2
w tym wieś	135554	2,0	345884	6,6	155878	2,9	167323	3,2
Ośrodki wycieczkowe	51621	1,0	48241	0,9	48667	0,9	46242	0,8
w tym wieś	51621	1,0	48241	0,9	47189	0,9	42023	0,8
Biwaki	57282	1,2	60814	1,1	78752	1,5	68261	1,3
w tym wieś	36359	0,8	33424	0,6	39954	0,8	39394	0,8

Pewnym wahaniom ulega także udział zakładów pracy w organizowaniu wypoczynku dzieci i młodzieży. Zakłady pracy zawsze były głównymi organizatorami form wyjazdowych. Dysponują one znacznymi możliwościami dzięki posiadaniu własnej bazy i pozyskiwaniu miejsc poprzez umowy zawierane z innymi instytucjami. Mają również wyspecjalizowane służby socjalne. Wprowadzenie zasad reformy, przejście na własny rachunek ekonomiczny powoduje, że liczba miejsc dla wypoczywających jest niższa w stosunku do 1986 r. i lat wcześniejszych, a od dwóch lat utrzymuje się na nie zmienionym poziomie 62% wypoczywających na koloniach zakładów pracy.

Tabela 16

Miejsca wypoczynku przygotowane przez zakłady pracy

Lata	1983	1984	1985	1986	1987	1988
% ogółu wypoczywających	65,5	63,3	61,6	65,0	62,0	62,0

W wytycznych Ministerstwa Oświaty i Wychowania dotyczących organizacji wypoczynku letniego od wielu już lat zwraca się szczególną uwagę na trzy zagadnienia:

— potrzebę organizowania wypoczynku dla dzieci i młodzieży z regionów o dużym zagrożeniu ekologicznym,

— potrzebę organizowania kolonii, zwłaszcza zdrowotnych,

— włączenie w szerszym zakresie do programów wychowawczych krajoznawstwa i turystyki.

Do regionów o szczególnym zagrożeniu ekologicznym należą województwa: katowickie, chełmskie, krakowskie, legnickie, łódzkie, opolskie, płockie, tarnobrzeskie, wałbrzyskie, wrocławskie, kieleckie, częstochowskie oraz takie aglomeracje jak Kraków, Warszawa, Szczecin, Poznań, Łódź.

Przeprowadzona z tego punktu widzenia analiza wskazuje, że zalecenia MOiW nie są w pełni realizowane. Najbardziej reprezentatywnym wskaźnikiem ochrony ogólnej kondycji zdrowotnej dzieci jest ich udział w wypoczynku wyjazdowym, a zwłaszcza wypoczynku poza obszarem własnego województwa. Analiza okresu dwuletniego (1985-1986) wskazuje na znaczne zróżnicowanie uczestnictwa młodzieży w wypoczynku wyjazdowym tak w skali poszczególnych województw, jak i w grupie obszarów zagrożonych ekologicznie.

Jeśli chodzi o poszczególne województwa, formy wyjazdowe w 1985 r. objęły największy odsetek dzieci i młodzieży z miejskiego województwa łódzkiego i stołecznego warszawskiego (odpowiednio 47,5 i 41,1%). W województwie warszawskim największej liczbie uczniów zorganizowano też wypoczynek w miejscu zamieszkania.

Od 30 do 40% ogółu uczniów wysłały na kolonie i obozy województwa: zielonogórskie, poznańskie, włocławskie, szczecińskie, bydgoskie i katowickie (po 37%). 27 województw zorganizowało wypoczynek wyjazdowy dla 20-30% uczniów, a 12 wysłało od 15 do 20% uczniów. Wśród tych ostatnich najmniej wyjechało z województw siedleckiego i toruńskiego.

Względnie korzystnie kształtowała się sytuacja w 1986 r. Z wypoczynku wyjazdowego skorzystało 37,1% uczniów w skali kraju, a w skali poszczególnych województw wyjechało nieco więcej młodzieży niż w roku poprzednim.

Przodowały województwa: miejskie łódzkie (65,8%), stołeczne, bydgoskie i katowickie (50-60%); 20 województw zapewniło wypoczynek wyjazdowy dla 30-40% dzieci i młodzieży; 14 województw od 20 do 30%. W grupie województw, które wysłały 40-50% dzieci, znajdowały się: włocławskie, krakowskie, częstochowskie i słupskie.

W ciągu omawianych dwóch lat w każdym województwie wzrosła liczba uczniów korzystających z wyjazdu. Wzrost ten był jednak nierównomierny w poszczególnych województwach. W grupie województw, w których nastąpił najmniejszy wzrost liczby korzystających z wypoczynku wyjazdowego (poniżej 7%), znalazły się: bielskie, chełmskie, jeleniogórskie, kieleckie, krośnieńskie, lubelskie, nowosądeckie, pilskie, radomskie, siedleckie, tarnobrzeskie, tarnowskie, zamojskie i zielonogórskie.

Symptomatyczne jest zatem małe uczestnictwo w wyjazdach tych uczniów, którzy zamieszkują województwa charakteryzujące się wysokim odsetkiem ludności rolniczej, bez względu na stopień zagrożenia ekologicznego. Wskazuje to dodatkowo na występowanie istotnych zależności między charakterem poszczególnych województw (rolnicze, przemysłowe, przemysłowo-rolnicze) a wielkością świadczonych usług socjalnych dla dzieci. Największy przyrost zanotowano w województwach: łódzkim, katowickim, częstochowskim, bydgoskim i słupskim.

Wprawdzie nastąpił wzrost wskaźnika dzieci i młodzieży wyjeżdżających z województw o dużym stopniu zagrożenia ekologicznego, jest on jednak w kilku przypadkach niższy od ogólnego odsetka wyjeżdżających w kraju (37,2% w 1986 r.). Wzrost ten w porównaniu z 1985 r. dotyczy zwłaszcza województw: warszawskiego i łódzkiego

(19,4 i 18,3%), częstochowskiego i katowickiego (15,7%), płockiego, krakowskiego, wałbrzyskiego, opolskiego, wrocławskiego, legnickiego (12,9-9,1%); w mniejszym stopniu tarnobrzeskiego (6,9%), kieleckiego (5,9%) i chełmskiego (4,8%). Tak więc średnią krajową wyjazdów z rejonów zagrożonych ekologicznie przekroczyły jedynie województwa: łódzkie, warszawskie, katowickie, krakowskie, wrocławskie i częstochowskie, znacznie natomiast odbiegają od niej województwa: tarnobrzeskie, kieleckie, chełmskie i opolskie.

Ze względu na szkodliwe dla zdrowia warunki w miejscu zamieszkania wszystkie wymienione województwa, a także inne kompleksy miejskie i przemysłowe powinny korzystać ze szczególnych priorytetów, umożliwiających wysłanie poza miejsce zamieszkania w czasie wakacji jak największej liczby dzieci.

Zakończenie

W toku dotychczasowej analizy starano się przedstawić diagnozę aktywności turystycznej młodzieży szkół ponadpodstawowych i jej uwarunkowania. Zarysowany obraz budzi nadzieje i zarazem niepokoje. Nadzieje łączą się z tym, że młodzież traktuje turystykę jako trwały element swojego stylu życia i wskazuje na te jej walory, które związane są nie tylko z poznawaniem otaczającego świata, ale stanowią o kulturze i stosunku człowieka do przyrody i ochrony naturalnego środowiska, kształtowaniu postaw wobec drugiego człowieka i refleksji nad samym sobą w czasie wolnym od codziennych obowiązków.

W badaniach przyjęto szerokie rozumienie pojęcia turystyki, co sprawia, że obraz aktywności turystycznej młodzieży w 1987 r. rysuje się dość korzystnie (93% uczniów wyjechało poza miejsce stałego pobytu), zwłaszcza w okresie wakacyjnym i weekendowym. Jeśli jednak wziąć pod uwagę fakt przebywania znacznej liczby (43%) młodzieży u rodziny i krewnych, obraz ten staje się mniej optymistyczny. Świadczy o niewydolności finansowej wielu środowisk rodzinnych, zjawisku, które będzie się zapewne nasilać. Średnio na jednego ucznia w trakcie roku przypada 2,2 wyjazdu, przy czym wskaźnik ten wynosi 2,3 dla młodzieży miejskiej i 1,7 dla uczniów wiejskich.

Dominują wyjazdy pobytowe, pobytowo-wędrowne, które łączą się z mniejszymi nakładami finansowymi, a popularność formy wyjazdów do rodziny i znajomych znajduje pełne potwierdzenie w korzystaniu z ich mieszkania jako bazy noclegowej. Badana młodzież uprawia

turystykę ogólnie dostępną, niekwalifikowaną i nie wymagającą specjalnych umiejętności i kondycji fizycznej. Najbardziej aktywni turystycznie organizują turystykę we własnym zakresie i korzystają z prymitywnych raczej warunków pobytu. Wśród badanej młodzieży 70% wyjeżdżało turystycznie z kolegami w ramach samodzielnie zorganizowanego wyjazdu.

W turystyce zawierają się bogate treści dydaktyczne, wychowawcze, a w tym społeczno-moralne, estetyczne i sportowo-rekreacyjne. Zarówno młodzież jak nauczyciele wskazują, że turystyka integruje ludzi (uczniów), pozwala na łagodzenie i rozwiązywanie problemów wychowawczych, które pojawiają się w toku pracy lekcyjnej. Turystyka, zdaniem badanych, kształtuje pożądane cechy osobowościowe, do których należą: umiejętność współdziałania w grupie, samodzielność i inicjatywa, zainteresowania i odpowiedzialność za siebie i innych.

Generalnie dominują zachowania pozytywne, zarówno w trakcie wyjazdów turystyczno-krajoznawczych organizowanych przez szkołę, jak organizowanych samodzielnie przez uczniów. Osąd zachowań młodzieży dokonywany przez nauczycieli jest znacznie łagodniejszy niż dokonany przez młodzież.

Niemałą rolę w ukształtowaniu stałej potrzeby uprawiania turystyki odegrała szkoła (wobec 36,6% uczniów), zwłaszcza podstawowa.

Mimo wysiłków czynionych przez szkoły w celu upowszechnienia turystyki wśród młodzieży, w ostatnim pięcioleciu liczba szkolnych imprez turystycznych zmniejszyła się, co jest uzasadnione wysokimi kosztami, a blisko jedna czwarta klas szkolnych w 1987 r. nie miała ani jednej wycieczki. W wielu wypadkach niekorzystna zmiana w organizacji turystycznych wyjazdów szkolnych polega na skróceniu czasu wyjazdu bądź kwalifikacji do wyjazdu tylko tych uczniów, którzy osiągają dobre wyniki w nauce. Do czynników blokujących turystykę szkolną należą bariery finansowe, brak taniej bazy noclegowej i żywieniowej, brak transportu i sprzętu, niewłaściwe przepisy, przeciążenie dydaktyką oraz niewłaściwe przepisy dotyczące opiekunów wycieczek.

Uprawiania turystyki nie traktujemy jako recepty na wychowanie, ale mamy świadomość, że jest ona ważnym czynnikiem wychowawczym.

Ukształtowane od najmłodszych lat życia nawyki i umiejętności turystyczne — a jak wskazują badania, inicjacja turystyczna wobec znaczącej liczebnie grupy przypada na 7-10 rok życia — stają się stałym elementem stylu życia dla blisko połowy badanych (47,4%), którzy przypisują sobie miano "uprawiający turystykę" i trafnie charakteryzują to pojęcie. Istotna w tym procesie jest rola rodziny. W badanej próbie tylko 33,2% rodzin naszych uczniów w mniejszym lub większym

stopniu uprawia turystykę. Jednakże inicjatywna rola rodziców dotyczy ponad 60% młodzieży. Drugim środowiskiem jest szkoła. Choć świadoma walorów wychowawczych turystyki, nie zawsze wykorzystuje ten środek oddziaływania wychowawczego, o czym tu już mówiono. Nie oznacza to, że nie podejmuje działań na rzecz wychowania przez turystykę. Jednakże obserwuje się spadek liczby imprez turystycznych, a szeroko pojmowani wychowawcy twierdzą, że w mikroskali wykorzystali już wszystkie możliwości w tym zakresie i oczekują rozwiązań systemowych.

Istnieją spore różnice w obrazie aktywności turystycznej między młodzieżą miejską i wiejską na niekorzyść tej drugiej, wobec której rolę inicjatywną pełni przede wszystkim szkoła. Turystyka wśród młodzieży wiejskiej i tej, której ojcowie są chłopami, chłopami-robotnikami i robotnikami występuje znacznie rzadziej niż w przypadku młodzieży miejskiej, której ojcowie należą do szeroko pojętej kategorii pracowników umysłowych. Wobec młodzieży z obu środowisk coraz istotniejszą rolę w organizowaniu aktywności turystycznej odgrywają organizacje wyznaniowe i religijne.

Jeśli rozpatrywać formy aktywności turystycznej, niepokoić może fakt przewagi turystyki pobytowej i niekwalifikowanej oraz spadek liczby wyjazdów o charakterze wędrownym. Zjawisko to dotyczy w mniejszym stopniu turystyki organizowanej samodzielnie niż organizowanej przez szkołę. W przypadu turystyki organizowanej przez szkołę istotną barierą są braki finansowe i kadrowe. W przypadku turystyki samodzielnie organizowanej — brak czasu, sytuacja bytowa, brak dobrego organizatora i sprzętu oraz brak zgody rodziców.

Nie stwierdza się, by potrzeby i zachowania młodzieży szkół ponadpodstawowych wobec turystyki kształtowały się na niskim poziomie. Brak potrzeb w tym zakresie deklaruje około 12% uczniów, a więc co ósmy młody człowiek. W sumie badana młodzież szkół ponadpodstawowych przejawia aktywne postawy wobec turystyki, realizując poprzez nią zachowania akceptowane społecznie.

Należy przypuszczać, że wskutek kryzysu gospodarczego uczestnictwo młodzieży szkolnej w turystyce będzie malało. Zarówno szkoła, pozbawiona patronackich dotacji zakładów pracy, jak i ubożejąca rodzina nie będą nawet w stanie utrzymać na dotychczasowym poziomie aktywności turystycznej młodzieży. Dlatego też skuteczne mogą się okazać przedsięwzięcia, które można zrealizować przy niewielkich nakładach finansowych. Należą do nich między innymi:

— rozwój baz turystycznych sobotnio-niedzielnego wypoczynku oraz zwiększenie powierzchni rekreacyjnych w miastach,

— odpowiednie zagospodarowanie funduszu socjalnego w zakładach pracy i uaktywnienie organów samorządowych w środowiskach lokalnych,

— wytypowanie przedsiębiorstwa turystycznego lub powołanie Biura Turystyki Szkolnej, które organizowałyby wycieczki szkolne; przedsiębiorstwa takie działałyby na zasadach konkurencji wychowawczej wobec innych biur podróży, które nie spełniają należycie zadań wychowawczych wobec uczniów i są drogie,

— utworzenie międzyszkolnych baz turystycznych z prawdziwego zdarzenia oraz zwiększenie liczby i podniesienie standardu schronisk PTSM,

— preferencje dla wycieczek szkolnych w postaci ulg finansowych,

— popularyzowanie wychowania do turystyki wśród uczniów, rodziców i decydentów,

— szkolenie organizatorów i opiekunów imprez turystycznych oraz uregulowanie sprawy finansowania opiekunów wycieczek szkolnych.

Zrealizowanie powyższych wskazań w połączeniu z wykorzystaniem wszelkich możliwości szkoły i zakładów pracy jest drogą do urealnienia postulatu, by młodzież mogła uprawiać turystykę w sposób odpowiadający upodobaniom i rozwijający osobowość.

BIBLIOGRAFIA

1. *Aktywność turystyczna młodzieży akademickiej w roku akademickim 1987/88*. Raport z badań ankietowych. Warszawa Oddz. Uniwersytecki PTTK; Instytut Turystyki 1989.

2. Bosiacki S.: *Turystyka we wzorach spędzania czasu wolnego mieszkańców Polski*. W: *Czas wolny*. Red. L. Erdmann, K. Kowalik. Warszawa; Poznań 1987.

3. Lubański K.: *Turystyka w wielkomiejskich szkołach ponadpodstawowych*. Materiał metodyczny dla nadzoru pedagogicznego. Warszawa MOiW 1987.

4. Lubański K.: *Aktywność turystyczna a styl życia uczniów szkół ponadpodstawowych*. Problemy Turystyki 1986 nr 2.

5. Lubański K.: *Turystyka młodzieży jako problem społeczno-wychowawczy*. Warszawa Instytut Turystyki 1987.

6. Lubański K.: *Turystyka indywidualna a psychologiczne determinanty zachowań*. W: *Społeczno-pedagogiczne problemy turystyki*. Red. J.A. Malinowski. Warszawa Instytut Turystyki 1988.

7. Lubański K.: *Turystyka uczniów szkół podstawowych.* Raport z badań. Instytut Turystyki. Warszawa 1989, masz.

8. Lubowicz Z.: *Problemy turystyki szkolnej w świetle wypowiedzi dyrektorów szkół i wychowawców klas.* Rocznik Centralnego Programu Badań Podstawowych 08.06 *Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego.* Warszawa Instytut Turystyki 1990.

9. Lubowicz Z.: *Turystyka dzieci i młodzieży.* Instytut Turystyki Warszawa 1989, masz.

10. Lubowicz Z.: *Turystyka młodzieży szkół ponadpodstawowych środowiska miejskiego.* Raport z badań. Instytut Turystyki Warszawa 1989, masz.

11. Łagodziński W.: *Warunki życia i potrzeby młodzieży.* Materiały Statystyczne GUS 1989 nr 63.

12. Łopaciński K.: *Aktywność turystyczna młodzieży akademickiej.* Problemy Turystyki 1986 nr 2.

13. Łopaciński K.: *Turystyka studencka w 1988 roku,* Inst. Badania Problemów Młodzieży, Instytut Turystyki, Oddział Uniwersytecki PTTK Warszawa 1989, mat. pow.

14. *Młodzież a religia.* Komunikat z badań CBOS 1988 nr 371.

15. Nosowski Z.: *Oazy, drzemiący olbrzym,* Więź 1989 nr 4.

16. *Uczestnictwo w turystyce ludności Polski w 1986 r.* Materiały Statystyczne GUS 1987 nr 46.

17. Przecławski K.: *Turystyka a wychowanie.* Warszawa 1979.

18. Przecławski K.: *Socjologiczne problemy turystyki.* Warszawa 1979.

19. Przecławski K.: *Młodzież a turystyka.* Kwartalnik Pedagogiczny 1987 nr 2.

20. Radkowska B.: *Analiza zachowań turystycznych.* Raport z badań nad studentami polskimi. Warszawa Oddz. Uniwersytecki PTTK 1989.

21. Zawadzki M.: *Formy organizacyjne wyjazdów urlopowo-wakacyjnych.* Rocznik Centralnego Programu Badań Podstawowych 08.06 *Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego.* Warszawa Instytut Turystyki 1990.

22. Ziółkowska E.: *Alternatywne formy turystyki. Turystyka młodzieży a kultura ludowa.* Instytut Turystyki Warszawa 1989, mat. pow.

23. Zdąbłarz I.: *Młodzież aktywna w turystyce i sporcie.* W: *Aktywność polskiej młodzieży końca lat osiemdziesiątych.* Warszawa Inst. Badania Problemów Młodzieży 1989.

INSTYTUT TURYSTYKI BIBLIOTEKA W WARSZAWIE

Badania nad stymulatorami aktywności turystycznej młodzieży były realizowane przez Oddział Uniwersytecki PTTK w Warszawie we współpracy z Instytutem Turystyki w ramach szerszego tematu *Społeczne funkcje turystyki i wypoczynku młodzieży*.

Pracami kierował dr Krzysztof Łopaciński. Wyniki prowadzonych prac zostały szerzej omówione w corocznych raportach znajdujących się w bibliotece Instytutu Turystyki. Część materiałów została również opublikowana w kolejnych numerach kwartalnika "Problemy Turystyki".

INSTYTUT TURYSTYKI

6989

Wróblik Szlachecki
Milcza
Łodzin
Besko
Zarszyn
Posada Dln.
RYMANOW
Sieniawa
Posada Gn.
Głęboke
Odrzechowa
Woltuszowa
Rudawka Rymanowska
Tarnawka
Wistoczek
Puławy
Zawoje
Surowiczne
Surowica
Darów
Mszczanec
Jaćmierz
Posada Jaćmierska
Górna
Kaszary
Długie
Nowosielce
Nowotaniec
Tokarnia
Piotrowa
Pielnia
Wola Niżna

[5000.-]